

NEDEN İDARELER ARABULUCULUKTA ANLAŞAMIYOR? WHY CANNOT ADMINISTRATIONS AGREE IN MEDIATION?

Özden İPÇİ*

Özet: Ülkemizde alternatif çözüm yöntemlerinin hukuk alanında daha çok kullanılmaya başlanması ve bazı hukuki uyuşmazlıkların çözümünde zorunlu hale getirilmesi sonucunda idarelerin taraf olduğu hukuki uyuşmazlıklar bakımından komisyonlar ile temsili zorunlu kılınmıştır. Söz konusu komisyonların karar alma süreçlerinde tam yetkili olduğu, komisyonların arabuluculuk faaliyeti içerisinde yaptıkları işlemler ve aldıkları kararlar yönünden mali ve idari yönden sorumlu tutulamayacağı ifade edilmektedir. Ancak uygulamada idarelerin hukuki uyuşmazlıklar üzerinde ne derece serbestçe tasarruf edebileceği ve arabuluculuk ile çözüme kavuşturulması kanun kapsamında düzenlenmediğinden idareler açısından arabuluculukta anlaşılması sonrası sorunlar meydana gelmektedir. Çalışmamız kapsamında arabuluculuk sürecinde idarelerin taraf olduğu hukuki uyuşmazlıkların çözümünde idareyi temsil eden komisyonlar açısından ortaya çıkan sorunların çözümüne katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arabuluculuk, İdare, Arabuluculuk Komisyonu, Kamu Zararı, Arabuluculuk Komisyonlarının Sorumluluğu

Abstract: As a result of the fact that alternative resolution methods have been used more in the field of law in our country and have been made compulsory in the resolution of some legal disputes, the representation of the administrations with commissions has been made compulsory in terms of legal disputes to which the administrations are a party. It is stated that the commissions in question are fully authorized in the decision-making processes, and that they cannot be held responsible financially and administratively in terms of the transactions they make and the decisions they take within the mediation activity. However, in practice, since the extent to which administrations can freely dispose of legal disputes and their resolution through mediation is not regulated within the scope of the law, problems arise after agreement in mediation for admin-

* Avukat, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, ozdenipci@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0863-1259, Makalenin Gönderim Tarihi: 28.08.2023, Kabul Tarihi: 13.11.2023

istrations. Within the scope of our study, it is aimed to contribute to the solution of the problems that arise in terms of the commissions representing the administration in the resolution of legal disputes to which the administrations are a party in the mediation process.

Keywords: Mediation, Administration, Mediation Commission, Public Loss, Responsibility of Mediation Commissions

GİRİŞ

Özel hukuk uyuşmazlıklarında idarelerin taraf olduğu arabuluculuk süreçlerinin temsiliinde komisyonların oluşturulmasına yönelik düzenlemeler meydana getirilmiştir. 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ve Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği'nin tesis edilmesiyle birlikte, idareyi temsil eden komisyonların arabuluculuk süreçlerinde ne kadar yetkili olabileceği, sürecin sonunda sorumlu tutulma durumlarının nasıl oluşabileceği konusu çalışmamızda irdelenmiştir.

Çalışmamızın başlığını oluştururken de özellikle mevzuat ile uygulama arasındaki farklılıklar vurgulanmış olup, nihayetinde konuya ilişkin olarak uygulama sorunları dikkate alınarak eleştirilerimiz ve çözüm önerilerimiz sunulmaktadır.

I. ÖZEL HUKUK UYUŞMAZLIKLARINDA İDARELERİN TARAF OLDUĞU ARABULUCULUK SÜREÇLERİNİN TEMSİLİNDE KOMİSYONLARIN YAPISI VE İŞLEYİŞİ

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun 15. maddesinin 8. ve 9. fıkrasında idareleri arabuluculuk müzakerelerinde temsil edecek komisyonun nasıl belirleneceği ve komisyon üyelerinin arabuluculuk faaliyeti kapsamında yapmış oldukları işler ve kararların doğan zararlar ve rücu işlemlerinin ne şekilde gerçekleşeceği yönünde düzenlemeler yapılmıştır. İdarelerin temsili konusunda kanunun yalnızca 2 fıkra ile düzenlemesine karşılık Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği'nin 18. maddesinde 12 fıkra olarak daha detaylı şekilde düzenlenmiştir.¹

¹ Pınar Çiftçi, "İdarenin Taraf Olduğu Arabuluculuk Süreçlerine Dair Özel Kurallar ve Uygulama Sorunlarının Değerlendirilmesi", Arabuluculuğun Geleceği Sempozyumu: Bildiri tam metin kitabı, (453-466. ss.). İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2021, s. 454

6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun "Amaç ve kapsam" kenar başlıklı 1. maddesinin 2. fıkrasında: *"Bu Kanun, yabancılık unsuru taşıyanlar da dâhil olmak üzere, ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş veya işlemlerden doğan özel hukuk uyuşmazlıklarının çözümlenmesinde uygulanır"* diyerek hukuk uyuşmazlıklarında arabuluculuğun kapsamını belirlemiştir. Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliğinin kapsamını düzenlediği 2. maddesinde de: *"Bu Yönetmelik; hukuk uyuşmazlıklarının arabuluculuk yoluyla çözümlenmesine ilişkin her türlü arabuluculuk faaliyeti, idarenin taraf olduğu özel hukuk uyuşmazlıklarında idarenin temsili, dava şartı olarak düzenlenen arabuluculuk sürecinin usul ve esasları ile arabulucuların eğitimi, arabuluculuk sınavının yapılması, arabulucular sicilinin düzenlenmesi, arabulucuların ve eğitim kuruluşlarının denetlenmesi ile Arabuluculuk Daire Başkanlığı ve Arabuluculuk Kurulunun çalışma usul ve esaslarını kapsar"* şeklinde düzenleyerek özel hukuk uyuşmazlıklarında idarelerin temsilini kanuna nazaran yönetmelikle belirlendiği görülmektedir.

6325 sayılı Kanun'un 15. maddesinin 8. fıkrası komisyonların kimlerden ve nasıl oluşturulacağını düzenlemektedir: *"Arabuluculuk müzakerelerinde idareyi, üst yönetici tarafından belirlenen iki üye ile hukuk birimi amiri veya onun belirleyeceği bir avukat ya da hukuk müşavirinden oluşan komisyon temsil eder"* Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği'nin "İdarelerin Temsili" başlıklı 18. maddesinde ise; *"Arabuluculuk müzakerelerinde idareyi, üst yönetici tarafından belirlenen iki üye ile hukuk birimi amiri veya onun belirleyeceği bir avukat ya da hukuk müşavirinden oluşan komisyon temsil eder. Hukuk biriminin veya kurum avukatının olmadığı hallerde komisyon üyelerinin tamamı üst yönetici tarafından belirlenir. Yedek komisyon üyeleri de aynı usulle seçilir. Komisyon kendisini vekil ile temsil ettiremez"* hükmü yer almaktadır. Mevzuat hükümleriyle idarelerin yalnızca bir üyeyi seçme konusunda avukat ya da hukuk müşavirinden seçmesi gerektiği yönünde takdir hakkının sınırlandığı görülmektedir. Kalan iki üyeyi seçme yönünden ise idarelerin geniş bir takdir hakkı olduğu madde lafzından anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü'nün 20.01.2020 tarihli 2223 sayılı yazısında idarelerin arabuluculuk süreçlerine katılacak üyelerin seçiminde arabuluculuk eğitimi almış kişilerin öncelikli olarak tercih edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü'nün yazmış olduğu bu yazıda

arabuluculuk eğitimi almış kişilerin idarelerde bulunması oldukça güçtür.² Çünkü Arabuluculuk Daire Başkanlığı'nın kendi sitesinde yer verdiği "Sıkça Sorulan Sorular" bölümünde: "*Arabuluculuk eğitimi, hukuk fakültesi mezunu olup, mesleğinde 5 yıllık kıdeme sahip kişiler tarafından alınabilir*" şeklinde açıkça yazdığı üzere bu eğitimi alabilecek kişiler yalnızca hukuk fakültesi mezunu olup, mesleğinde 5 yıl kıdeme sahip olan kişiler olabilecektir.³ İdarelerin bünyesinde bulunan kamu avukatlarının dahi çok düşük bir kısmının arabuluculuk eğitimi aldığı düşünüldüğünde idarelerin komisyonlarında üye portföyünün genelde arabulucu sürecini bilmeyen üyelerden oluşacaktır. Bu durumun uygulamada idarelerin arabuluculuk süreçlerinde çekimser kalması, sürece dahil olmaması, teklif vermekten imtina etmesi, sunulan teklifleri ise değerlendirememesi gibi arabuluculuğun özüne aykırı sonuçlarla karşı karşıya kalınmasına sebebiyet verebilmektedir.

Arabuluculuk sürecine ve genelde arabuluculuğa konu olan uyuşmazlığa öncesinde vakıf olan hukukçu üye arabuluculukta karşı tarafla müzakere edip kararını buna göre şekillendirebilirken, komisyonun diğer üyelerinin uyuşmazlık konusuna ancak hukukçu üyenin kendilerine aktardığı kadarını ya da üyelerin kendi birimlerinde gerçekleşen bir uyuşmazlık ise bu şekilde bilgi sahibi olabildiklerinden müzakere etmeyeceklerdir.

İdareleri arabuluculuk süreçlerinde temsil eden komisyon üyelerinin tecrübesiz, arabuluculuk süreçlerine hâkim olmamasının bir diğer olumsuz sonucu Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği'nin 18. maddesinin 4. fıkrasında yer alan: "*Komisyon kararlarını oy birliği ile alır*" düzenlemesinde karşımıza çıkabilecektir. Yukarıda belirtildiği üzere sağlıklı bir şekilde teklif sunamayan, gelen teklifleri değerlendirmeyen komisyonun, kendi içerisindeki müzakeresinde de oy birliğinin sağlanması oldukça güçtür. Kaldı ki oy çokluğu olması durumunda da neden anlaşma yapıldığı ya da anlaşma yapılmadığı yönünde elde geçerli bir done olmayacaktır. Sayıştay denetimlerinde de oy çokluğu ile yapılan anlaşma sonucunda idarenin zarara uğratıldığından bahisle olumlu oy kullanan üyelerin soruşturulması veya neden anla-

² Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü, 20.01.2020 tarihli 2223 sayılı Komisyonların Arabuluculuk Uygulamasına İlişkin Konulu Yazısı

³ Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı, <https://adb.adalet.gov.tr/Home/SSSorularDetay/1>, Erişim Tarihi: 22.08.2023

şılmadığı yönünde bir taleple gelindiği bu defa tam tersi olumsuz oy kullanan üye veya üyelerin denetime takılabileceği şüphesi oluşacaktır.⁴ Üyelerin farklı düşüncesinin oluşması halinde yine genellikle ufak şehirlerde neredeyse herkesin birbirini tanıdığı durumlarda üyelerin birbirini anlaşıma yönünde ikna çabası farklı anlamlara yol açabileceği gibi, bu üye hakkında başka isnatlarda bulunabileceği şüphesi de oluşabilecektir. Bu nedenle komisyonu oluşturan üyeler arasında oy birliğinin sağlanması da bazı uyuşmazlıklarda zor olduğundan arabuluculuk faaliyetinden istenilen fayda elde edilemeyecektir.

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği'nin 18. maddesinin 5. fıkrasında: *"Belirlenen komisyon üyeleri arabuluculuk sürecinde karar alma konusunda tam yetkilidir"* hükmü ile komisyon üyelerinin üst amirlerinin oluru, onayı, rızası ve hatta haberi dahi olmaksızın karar alabileceği anlaşılmaktadır. Fakat uygulamadaki süreçler bu şekilde yürümektedir. Neredeyse tüm idarelerde karar alma süreçlerinde komisyonlar sadece elçi görevi görmektedir, üst amirlerinin bilgisi, onayı dışında bağımsız bir şekilde hareket edemedikleri görülmektedir. Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü, 20.01.2020 tarihli 2223 sayılı komisyonların arabuluculuk uygulamasına ilişkin konulu yazısında dahi komisyon üyelerinin öncelikle uyuşmazlık hakkında ön görüşme yapmasını, süreç hakkında bilgi sahibi olmalarını, ihtiyaç duydukları bilgi ve belgeleri ilgili kurumlardan, birimlerden yazışarak temin etmesi istenilmektedir. Komisyon üyelerinin gerçekleştirdiği bu yazışmalar yalnızca bilgi edinmek amacıyla gerçekleşmemekte birçok zaman kurum olarak arabuluculuk sürecinde bir tekliflerinin olup olmadığı, gelen teklifleri ne şekilde karşılayacakları şeklinde olmaktadır.⁵⁶⁷

⁴ Gül Fiş Üstün, "Arabuluculuk Faaliyetlerinde İdarenin Yeri ve Yetkisi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.26, S.1, Haziran 2020, s.19

⁵ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Arabuluculuk Komisyonu Çalışma Usul Esaslarına İlişkin Yönerge, https://gs.asbu.edu.tr/sites/idari_birimler/gs.asbu.edu.tr/files/inline-files/Arabuluculuk%20Komisyonu%20%C3%87a1%C4%B1%C5%9Fma%20ve%20Usul%20Esaslar%C4%B1na%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20Y%C3%B6nerge.pdf, Erişim Tarihi: 22.08.2023

⁶ Gebze Teknik Üniversitesi, Arabuluculuk Komisyonu Çalışma Usul ve Esasları, https://www.gtu.edu.tr/fileman/Files/UserFiles/kalite/Y%C3%B6nergeler/YO-0053_Arabuluculuk_Komisyonu_Calma_Usul_ve_Esaslar_R0.pdf, Erişim Tarihi: 22.08.2023

⁷ Konya Teknik Üniversitesi, Arabuluculuk Komisyonu Çalışma Usul ve Esasla-

Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü, 19.10.2022 tarihli E-59155416-045.02-1990/30393 sayılı yazısında da: *“Hukuk uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanun Yönetmeliği’nin 18. maddesinin besinci fıkrasında ise “Belirlenen komisyon üyeleri arabuluculuk sürecinde karar alma konusunda tam yetkilidir” Yedinci fıkrasında ise; “Komisyon üyeleri, bu madde kapsamındaki görevleri uyarınca aldıkları kararlar ve yaptıkları işlemler nedeniyle görevinin gereklerine aykırı davrandıklarının mahkeme kararıyla tespit edilmesi dışında, mali ve idari yönden sorumlu tutulamazlar” hükümleri yer almaktadır. Bu itibarla, söz konusu hükümler kapsamında görev yapan arabuluculuk komisyonları; arabuluculuk faaliyetleri sırasında arabuluculuk sürecine ilişkin danışmak istedikleri hususlarda Arabuluculuk Daire Başkanlığı Tetkik Hakimi ...’a 0 312 414 82 75 numaralı hattan ulaşabilirler”, halen idarelerin arabuluculuk süreçlerinde anlaşma yönünde tereddütlerinin bulunduğu, bu tereddütlerin giderilmesi için Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yalnızca bir telefon numarasıyla danışmanlık almaktan ibaret bir çözüm sunduğu görülmektedir.*⁸

Her ne kadar mevzuatta ve Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü’nün yazısında komisyon üyelerinin karar alma konusunda tam yetkili olduğu belirtilmiş ise de bu durumun yalnızca kâğıt üstünde kaldığı görülmektedir. Buna neden olarak ise komisyon üyelerinin sorumluluk almamak adına hem üst amirlerinin talimatları doğrultusunda hareket etme hem de Sayıştay denetimlerinde kendilerinin soruşturulmasına ket vurmak olarak düşünülmektedir.

II. İDAREYİ TEMSİL EDEN KOMİSYON ÜYELERİNİN SORUMLULUK HALLERİ

6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu’nun 15. maddesinin 9. fıkrasında: *“Komisyon üyelerinin arabuluculuk faaliyeti kapsamında yaptıkları işler ve aldıkları kararlar sebebiyle açılacak tazminat davaları, ancak Devlet aleyhine açılabilir. Devlet ödediği tazminattan dolayı görevinin gereklerine aykırı hareket etmek suretiyle görevini kötüye kullanan*

rı, https://www.ktun.edu.tr/Resimler/Mevzuat/Konya_Teknik_Universitesi_Arabuluculuk_Komisyonu_Cal%C4%B1sma_Usul_ve_Esaslar%C4%B1.pdf, Erişim Tarihi: 22.08.2023

⁸ Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü, 19.10.2022 tarihli 30393 sayılı Yazısı

üyelere ödeme tarihinden itibaren bir yıl içinde rücu eder” hükmü yer almaktadır.

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği’nin 18. maddesinin 7. fıkrasında: *“Komisyon üyeleri, bu madde kapsamında ki görevleri uyarınca aldıkları kararlar ve yaptıkları işlemler nedeniyle görevinin gereklerine aykırı davrandıklarının mahkeme kararıyla tespit edilmesi dışında, mali ve idari yönden sorumlu tutulamazlar”, 8. fıkrasında: “Komisyon üyelerinin arabuluculuk faaliyeti kapsamında yaptıkları işler ve aldıkları kararlar sebebiyle açılacak tazminat davaları, ancak Devlet aleyhine açılabilir. Devlet ödediği tazminattan dolayı görevinin gereklerine aykırı hareket etmek suretiyle görevini kötüye kullanan üyelere ödeme tarihinden itibaren bir yıl içinde rücu eder” 9. fıkrasında: “Devlet aleyhine tazminat davası açılması hâlinde mahkeme ilgili komisyon üyelerine davayı re’sen ihbar eder” düzenlemeleri yer almaktadır.*

İdareleri temsil eden komisyonların sorumluluğu açısından yukarıda belirtilen düzenlemeler dikkate alındığında, idarenin sorumluluk ilkesini daraltacak şekilde bir rücu ilişkisi düzenlenmiştir.⁹ Her ne kadar komisyonların arabuluculuk süreçlerinde tam yetkili olduğu ifade edilmişse de komisyonların arabuluculuk süreçlerinde vermiş olduğu kararlar hizmet faaliyetleridir. Hizmet faaliyetlerinde de idareyi zarar sokacak biçimde örneğin uyuşmazlık miktarının oldukça üzerinde bir tutarın komisyon tarafından teklif edilmesi, anlaşılan bir arabuluculuk tutarının başka bir mahkeme kararıyla aslında anlaşma tutarından daha düşük olması veya arabuluculukta anlaşmayla sonuçlanan bir uyuşmazlığın aslında mahkemeye gidilmesi halinde idarenin lehine sonuçlanacağı ve idarenin borçlanmayacağı gibi çoğaltabileceğimiz durumlarda idarenin zarara uğraması gündeme gelebilecektir.¹⁰

Komisyon üyelerinin doğabilecek zarardan sorumlu tutulabilmesi için de görevlerinin gereklerine aykırı davrandıklarının mahkeme kararıyla tespit edilmesi gerektiği önkoşul olarak belirtilmiştir. Söz konusu bu düzenleme ile komisyon üyelerinin daha çok rahatladığı,

⁹ Asuman Çapar, “İdarenin Taraf Olduğu Hukuki Uyuşmazlıkların Çözümünde Arabuluculuk Yöntemi”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(59), (2526-2535 ss), 2020, s. 2531

¹⁰ Mehpare Çaptuğ, “İdarenin Taraf Olduğu Uyuşmazlıklarda Arabuluculuğun Uygulama Alanı ve Aksayan Yönleri”, *TBB Dergisi*, 157, 2021, s. 310

müzakereleri daha esnek bir biçimde sürdürecekleri ve takdir yetkisini yeterince kullanabilecekleri yönünde görüşler de mevcuttur.¹¹

Söz konusu düzenleme komisyonların daha rahat hareket edebilmesi açısından yerinde bir uygulama ve komisyonları anlaşma yönünde teşvik edici nitelikte olmasına rağmen söz konusu düzenleme kanunla düzenlenmediğinden dolayı işlevsel olamamıştır. Nitekim aşağıda belirtteceğimiz Sayıştay denetimlerinde söz konusu yönetmelikte yer alan düzenlemelerin kanuna dayanmadığından geçerli olmadığı, bu sebeple arabuluculuk sürecinde anlaşma sağlayan komisyon üyelerine zimmet çıkarılmasına uzanan bir süreç yaşanmıştır. Bu durumun yaşanmasında idarelerin özel hukuk uyuşmazlıklarında serbestçe tasarruf edememesi de başkaca bir gerekçe olmuştur. Söz konusu rücu düzenlemeleri her ne kadar iyi niyetli de olsa arabuluculuk yönteminin amacına ulaşmasını sağlayacak ölçüde olmadığından arabuluculuk uygulamasında idarelerin anlaşma yönünde ellerini bağlamaktadır.

Arabuluculuk süreçlerinde idareleri temsil eden arabuluculuk komisyonu üyelerinin olası bir anlaşma durumunda kendilerinin sorumlu tutulma düşüncesinin yanı sıra kurum içinde yer alan amirlerin de birçok uyuşmazlığın adli merciler tarafından çözülmesini daha uygun olduğu kanaatini getirmesiyle birlikte idareler arabuluculuk süreçlerinde anlaşmaya yanaşmamaktadır. Aslında birçok uyuşmazlık arabuluculuk müzakere aşamasında belki de idarenin oldukça lehine çözümlenebilecek iken anlaşma teşebbüsünde bulunulmaması nedeniyle uyuşmazlıklar dava yoluna gitmektedir. Bu yanlış uygulamaların değişmesi adına mutlaka kanuni bir düzenleme yapılarak idareleri temsil eden arabuluculuk komisyonlarına açıkça yetki verilmeli, komisyonlar uyuşmazlıkları serbestçe tasarruf edebilecekleri bir düzene kavuşturularak, idarelerimizin de arabuluculuk sürecinin bir tarafı olduğu hissettirilmelidir.¹²

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun 1. maddesinin 2. fıkrasında yer alan " *tarafların üzerinde serbestçe tasarruf*

¹¹ Nilay Arat, Türk İdare Hukuku'nda Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Doktora Programı, Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 253

¹² Mustafa Serdar Özbek, "İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde Yargılama Dışı Usuller (I)", *TBB Dergisi*, 56, 2005, s. 94

edebilecekleri iş veya işlemlerden doğan özel hukuk uyuşmazlıkları arabuluculuğa elverişlidir” düzenlemesi ile ancak sulh olmak suretiyle sona erdirebilecekleri özel hukuk uyuşmazlıklarının arabuluculuğa elverişli olduğu kabul edilmiştir. Buradan hareketle kamu düzenine ilişkin olan konular arabuluculuk kapsamı dışına alınmıştır.¹³ Kamu düzeni kısaca kamu güvenliği, kamu huzuru ve kamu sağlığı kavramlarından oluşan geleneksel üçlü ile tanımlanmaktadır.¹⁴ Kamu düzenine ilişkin olmasından kaynaklı olarak re’sen araştırma ilkesinin uygulandığı uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olmayacağı söylenebilecektir.

Birçok kurum yine kendi içlerinde oluşturdukları yönergeler, usul ve esaslar ile sorumluluk yönünden farklı düzenlemeler getirerek komisyon üyelerinin üzerindeki baskıyı azaltma ve zarardan diğer birimlerin sorumlu tutulmasını amaçlamışlardır. Bununla birlikte komisyon üyelerinin kendi özgür iradeleri ile teklif sunmasının önüne geçilerek, uyuşmazlıkla ilgili olan birimin teklif vermesinin sağlanarak, şayet doğabilecek bir zarardan komisyon üyelerinin sorumluluğunun doğmamasının amaçlandığı da görülmektedir.¹⁵¹⁶

İdarelerin kâr amacı gütmeyip, şirket mantığı ile yönetilmemesinden dolayı arabuluculuk sürecinde yer alan komisyon üyelerinin anlaşma halinde kamu zararından sorumlu tutulacakları endişesiyle anlaşmama iradesiyle masaya oturmaları bu gerekçelerle haklı görünmektedir. Kaldı ki komisyon üyelerinin ne derece özel hukuk uyuşmazlıklarını serbestçe tasarruf edebilecekleri de başkaca bir sorundur. Üst amirlerinden talimat almaksızın yüksek bedelli arabuluculuk konularında özgür iradeleriyle komisyonların hareket edemeyeceği ortadadır. Ayrıca 659 sayılı KHK’da bu konuda harcama yetkililerini de net şekilde belirlemektedir.

¹³ Mustafa Serdar Özbek, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Ankara, Yetkin 2022, s.1499

¹⁴ Kemal Gözler, Kısa İdare Hukuku, Bursa, Ekin 2015, s. 166

¹⁵ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Arabuluculuk Komisyonu Çalışma ve Usul Esaslarına İlişkin Yönerge, <https://kmu.edu.tr/mevzuat/bilgi/1857/arabuluculuk-komisyonu-calisma-ve-usul-esaslarina-iliskin-yonerge>, Erişim Tarihi: 23.08.2023

¹⁶ Maski Genel Müdürlüğü, Arabulucuk Komisyonu Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge, https://www.maski.gov.tr/temin_dosyaları/Arabuluculuk_Komisyonu_Calisma_Usul_ve_Esaslari_Yonergesi.pdf, Erişim Tarihi: 23.08.2023

659 sayılı sayılı KHK'da genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri ve özel bütçeli idarelerin hukuk hizmetlerinin etkili, verimli ve usul ekonomisine uygun şekilde yerine getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda da idarelerin taraf oldukları uyuşmazlıkların, ihtilaflı tarafların hak ve menfaatlerinin dengeli olarak değerlendirilerek, adil ve hakkaniyete uygun olarak çözümlenmesi öngörülmektedir. 659 sayılı KHK'da uyuşmazlık çözümünde önce sulh yoluna başvurulması, bundan sonuç alınamadığı takdirde, son çare dava açılması esası yer almaktadır. Böylece 659 sayılı KHK içeriğinden öncelikle idarelerin sulh yoluna başvurusu öncelikli olarak kabul edilmiştir.¹⁷

İdarelerin kanuni dayanağa sahip 659 sayılı KHK ile uyuşmazlıklarını çözüme kavuşturabilecekleri öncelikli bir yol bulunmakta iken uyuşmazlıklarını arabuluculuk yoluyla çözüme kavuşturması da ayrıca bir çelişkiye yol açmaktadır. Kaldı ki KHK'da yer alan sulh yolunda sorumluluk alanlarına/miktarlarına göre harcama yetkililerinin belirlendiği, idarelerin yapabileceklerinin 659 sayılı KHK'da açıkça ortaya konulduğu dikkate alındığında arabuluculukta idareleri temsil iden komisyonlara nazaran serbestçe tasarruf edebilecekleri bariz bir şekilde ortaya konulmuştur. İdarelerin serbestçe tasarruf edemeyeceği konularda arabuluculuk sürecinin en başında ölü doğduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

III. İDARELERİ ARABULUCULUK SÜREÇLERİNDE TEMSİL EDEN KOMİSYONLARIN SORUMLULUKLARINA YÖNELİK SAYIŞTAY'IN BAKIŞ AÇISI

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 71. maddesi kamu zararı kavramını: *"Kamu görevlilerinin kasıt, kusur veya ihmallerinden kaynaklanan mevzuata aykırı karar, işlem veya eylemleri sonucunda kamu kaynağında artışa engel veya eksilmeye neden olunmasıdır"* şeklinde tanımlamıştır.¹⁸ Madde içeriğinden arabuluculukta idareyi temsil eden komisyonların faaliyetleri sebebiyle müzakerelerde teklif sunması, sunulan teklifleri değerlendirmesi gibi hususlarda inisiyatif alması durumlarında kamu zararının ortaya çıkabileceği çekincesi doğmaktadır.

¹⁷ Özbek, s. 1146

¹⁸ Resmî Gazete, 24.12.2003/25326

Bu sebeple komisyon üyelerinin ve idarecilerin Sayıştay denetimlerinden de çekinerek arabuluculuk masasına ketum bir anlaşmazlık sebebiyle oturmasına yol açmaktadır. Komisyonların arabuluculuk sürecinde arabuluculuk konusunun yargılama ile idarenin aleyhine çıkacağı, yargılama ile idarenin ayrıca yargılama giderleri ve avukatlık vekalet ücreti ödeyeceği, yargılamaların uzun sürmesi sebebiyle ilaveten faiz ödenmek zorunda kalınacağı gerekçeleriyle karşı tarafların makul tekliflerini kabul edebilecek iken idare amirlerinin Sayıştay denetiminden çekinerek arabuluculuk sürecinde anlaşmama yönünde talimatlar verdiği bilinmektedir. Buradan hareketle idarelerin arabuluculukta anlaşmaması gayet doğaldır. Bunun çözümü de açık kanuni düzenlemeler ile idarelerin arabuluculuk süreçlerinin Sayıştay denetimi açısından kısıtlanması olacaktır.¹⁹

İzmir Kalkınma Ajansı'nın 2019 yılı Sayıştay Denetim Raporunda: *"Arabuluculuk Kanununun Amaç ve Kapsam Başlıklı 1'inci maddesinin ikinci fıkrasında düzenlenen; "Bu Kanun... ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş veya işlemlerden doğan özel hukuk uyuşmazlıklarının çözümlenmesinde uygulanır."* Hükmüne göre arabuluculuk müessesinin uygulanabilmesi için ortaya çıkan özel hukuk uyuşmazlığının tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş ve işlemlerden doğması gerekmektedir. Bir kamu tüzel kişisi olan kalkınma ajanslarının personel istihdamı, personele yapılacak ücret, mali ve sosyal haklar gibi konularda yapacakları işlemler ilgili mevzuatlar içerisinde düzenlenmiş olup, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş ve işlemlerden doğan bir özel hukuk uyuşmazlığı değildir. Bu yüzden personele ödenecek ücret ve sosyal haklara ilişkin işlemler arabuluculuk faaliyeti kapsamında olmayıp, bu konularda ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklar için arabuluculuk komisyonuna başvurulması mümkün değildir" denilerek tarafların serbestçe tasarruf edemediği, arabuluculuk müessesisi içerisine girmeyen bu işlemler hukuki dayanaktan yoksun olduğundan dolayı kamu zararına sebebiyet verildiği tespitine yer verilmiştir.

İzmir Kalkınma Ajansı'nın 2020 yılı Sayıştay Denetim Raporunda: *"Mevzuatla açıkça belirlenen ödemeye ilişkin hususların "tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş ve işlemlerden doğan bir özel hukuk uyuşmazlığı" olamayacağı açıktır... arabuluculuk kararının adli, idari*

¹⁹ Çaptuğ, s. 311

yargı kararlarıyla benzetilip, sorgulanamaz, denetlenemez dokümanlar olarak değerlendirilmesi isabetli değildir... Arabuluculuk müessesesinin, kamu kurumlarının hukuk dışı işlemlerini bir anlaşmaya bağlamak suretiyle meşrulaştırmasının bir yöntemi hale getirilmesi ve denetim-yargı yolunun kapatılmasının kabul edilemeyeceği açıktır” denilerek hukuka aykırı nitelikteki kararların ve işlemlerin arabuluculuk faaliyeti ile meşrulaştırılmasının da kabul edilemeyeceğinden bahsedilmektedir.²⁰

Yine aynı raporda: “Bir kamu kurumunun, “fazla mesai ücreti, işe iade tarihine kadar ödenmeyen maaşların ödenmesi, zam farkları, sair hak ve alacaklar”ı objektif olarak hesaplanması/belirlenmesi mümkün bulunmayan alacak kalemleri olarak nitelemesi kabul edilebilir ve anlaşılır bulunmamıştır... Arabuluculuk müessesesi dahilinde, idarenin önceden yapmadığını belirttiği hesaplamaların kim tarafından, nasıl yapıldığı ve idarenin doğruluğunu bilmediği bu hesaplamaları nasıl onaylayıp, anlaşmaya vardığı belirsizdir” denilerek arabuluculuk kapsamında gerçekleşen anlaşma çerçevesince ödeme yapılması Sayıştay tarafından kabul edilebilir bir yöntem olarak değerlendirilmemiştir.²¹ Arabuluculuk faaliyeti kapsamında 6325 sayılı Kanun’un 15/4 maddesi ile Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Arabulucu Yönetmeliği’nin 17/4 maddesi uyarınca hâkim tarafından yapılabilecek işlemlerin arabulucu tarafından gerçekleştirilmesine olanak tanınmamıştır. Arabulucunun bilirkişi incelemesi yapamayacağından Sayıştay denetim raporunda da bahsedildiği üzere yapılacak arabuluculuk sürecinde idareyi temsil eden komisyonların müzakere edeceği miktarları doğru bir şekilde değerlendirmesine imkân bulunmamaktadır. Bu sebeple tarafsız bilirkişiler tarafından belirlenmiş bir miktar üzerinden müzakere edilmemesinden kaynaklı komisyon üyelerinin anlaşma sağlayamaması başkaca bir yasal eksiklik olarak göze çarpmaktadır.²²

Sayıştay Birinci Dairesi’nin 2018/10843 Karar numaralı kararında istifa sebebiyle iş sözleşmelerinin sona eren işçilere kıdem tazminatı ödenmesi durumunda mevzuatta yer almayan bir ödeme söz konusu olduğundan dolayı kamu zararının oluştuğu belirlenmiştir. Kararda 6325 sayılı Kanun gereğince anlaşma belgelerine dayanarak ödemeyi

²⁰ İzmir Kalkınma Ajansının 2020 yılı Sayıştay Denetim Raporu, s. 15

²¹ İzmir Kalkınma Ajansının 2020 yılı Sayıştay Denetim Raporu, s. 19

²² Mehmet Karaaraslan, “İdarenin Taraf Olduğu Uyuşmazlıkların Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri ile Giderilmesi”, *TBB Dergisi*, 2019 (140), s.80

gerçekleştiren harcama yetkilileri ve gerçekleştirme görevlilerinin sorumlu olmadığı, üst yöneticinin ise 6325 sayılı Kanun gereğince idareyi temsil etmek üzere arabuluculuk komisyonu üyelerini görevlendirdiğinden dolayı kamu zararından sorumlu olmadığı tespit edilmiştir. 6325 sayılı Kanun'da yalnızca komisyon üyelerinin yaptığı işler ve aldığı kararlar neticesinde, üçüncü kişilerin uğradığı zararların tazmini ve rücu işlemleri Kanunun 15/9 maddesinde düzenlenmiş olmasına rağmen idarenin uğramış olduğu zarara yönelik herhangi bir kanuni düzenlenmeye yer verilmediğine vurgu yapılmıştır.²³

Kararın devamında Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Arabulucu Yönetmeliği'nin 18. maddesinin yedinci fıkrasında: *"Komisyon üyeleri bu madde kapsamındaki görevleri uyarınca aldıkları kararlar ve yaptıkları işlemler nedeniyle görevlerinin gereklerine aykırı davranışlarının mahkeme kararıyla tespit edilmesi dışında mali ve idari yönden sorumlu tutulamazlar."* düzenlemesine yer verilmiştir. Ancak bu düzenleme ile yasal dayanak olmaksızın komisyon üyelerine bir koruma getirildiğinden bahsedilmiştir. Bu sebeple kamu zararına sebebiyet veren komisyon üyelerinin arabuluculuk faaliyetinden dolayı idareyi temsilen anlaşma yaptıklarından dolayı sorumlu tutulmaları gerekir denilerek kamu zararından müştereken ve müteselsilen yasal faiziyle birlikte ödemelerini hüküm altına almıştır. Sayıştay'ın bu kararıyla idarede yer alan diğer üst derece amirlerin sorumlu tutulamayacağından bahisle yalnızca bütün yükü komisyon üyelerine yıkması idarelerin arabuluculuk süreçlerini baltalayacak niteliktedir. Sayıştay'ın yönetmelik maddesinin komisyon üyelerinin koruma kalkını olmadığı, buradaki düzenlemenin yasal dayanağı olmaksızın yer aldığı tespitiyle idareyi temsil eden komisyon üyelerinin arabuluculukta özgür iradeleriyle, serbestçe tasarruf etmesi beklenemeyecektir.²⁴

SONUÇ

Sayıştay denetimleri sonucunda oluşturulan bulgu ve kararlarda uygulamada idarelerin özel hukuk uyuşmazlıklarını serbestçe tasarruf edemeyecekleri, idareleri temsil eden komisyonların yaptıkları işlemler ve aldıkları kararlarda yasal dayanak olmaksızın yalnızca yönetme-

²³ Sayıştay Başkanlığı Daire Kararları, 2018/10843 Karar

²⁴ Sayıştay, a.g.m.

likle koruma getirildiğinden idareleri zarara uğrattıklarından bahisle sorumlu tutulmaktadırlar. Arabuluculuk süreçlerinde idareyi temsil eden komisyon üyelerinin bu sebeple anlaşma halinde kamu zararından sorumlu tutulacakları endişesiyle anlaşmama iradesiyle masaya oturmaları bu gerekçelerle haklı görünmektedir.

Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı'nın sunmuş olduğu istatistikler ve harici olarak kurumlara yapılan anlaşma yönündeki telkinlerle birlikte komisyonlar sadece anlaşma yönünden değil, "neden anlaşmadınız" şeklinde bir ikilime de girerek adeta ne yapacaklarını bilemedikleri bir duruma sokulmalarına sebebiyet verilmiştir. İdarelerin şirket mantalitesiyle yönetilmediğinden ve doğabilecek zararlardan komisyon üyelerinin sorumlu tutulması korkusundan dolayı idarelerin arabuluculuk safhasında neden anlaşmamaya meyilli olduğu bu sayede açıklığa kavuşmaktadır.

Kaldı ki komisyon üyelerinin ne derece özel hukuk uyumsuzluklarını serbestçe tasarruf edebilecekleri de başkaca bir sorundur. Bu sorunun üstesinden gelinebilmesi için idarelerin serbestçe tasarruf edebilecekleri iş ve işlemlerin neler olduğu açıkça yasada belirtilerek, bu şekilde idarelerin hangi uyumsuzlukları serbestçe tasarruf edebileceği ve arabuluculuğa tabi olduğu konusundaki belirsizliklerin giderilmesi sağlanmalıdır.

Bununla birlikte komisyonların yönetmelikte her ne kadar müzakerelerde tam yetkili olduğu hususu belirtilmişse de bu durumun 659 sayılı KHK başta olmak üzere diğer kanun hükümleriyle de çeliştiği, uygulama yönünden de alt-üst ilişkisini kaldırdığından hiyerarşik yapıyı bozduğu söylenebilecektir. Mevcut komisyon üyeleri yerine ilgili idarelerin özellikle 659 sayılı KHK'da belirlenen harcama yetkilileri ile üst amirlerinin de komisyonda yer almasının sağlanması idarelerin arabuluculuk süreçlerinde önem arz edecektir. İdareleri temsil eden komisyon üye yapısının da harcama yetkililerinin ve üst yöneticilerin de söz sahibi olduğu bir şekle büründürülmesi idarelerin arabuluculuk süreçlerinde daha rahat bir şekilde müzakere yapmasına imkân sağlayacaktır.

Hem Sayıştay denetimlerinde idareyi temsil eden arabuluculuk komisyonlarına yöneltilen sorumluluklar hem de arabuluculuk mev-

zuatındaki boşluklar nedeniyle idarelerin özel hukuk uyuşmazlıklarında serbestçe tasarruf edip edemeyecekleri, idareleri temsil eden komisyonların yaptıkları işlemler ve kararlar yönünden sorumluluğunda yaşanan problemler incelenerek, bu problemlere çözüm getirilmesi için öncelikle çalıştaylar düzenlenerek uygulamadaki sorunların tam olarak tespitinin gerçekleştirilmesi, akabinde de bu sorunların çözümüne yönelik somut fikirlerin sunulması ve uygulamadaki aksaklıkları giderecek biçimde yasal dayanakların oluşturulması gerekmektedir.

Yasal dayanakların oluşturulması konusunda Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü'nün etkin bir rol alması ve idareleri temsil eden komisyonların arabuluculuk süreçlerinde tam yetkili olduklarının sadece yönetmelik bazında düzenlendiğinin yeterli olmadığının bilincine varması gerekmektedir. İdarelerin arabuluculuk süreçlerinde anlaşma yönünde serbestçe müzakere edebilmesinin yolu kanuni açıdan eksikliklerin tamamlanmasından geçmektedir.

Komisyon üyelerinin özellikle Sayıştay denetiminden dolayı arabuluculukta anlaşma taraftarı olmamasının önüne geçilmesi için kamu kurumlarının anlaşma belgelerinin Sayıştay denetimi kapsamında çıkarılması idarelerin arabuluculuk süreçlerinde önemli olacaktır.

Kaynakça

Kitaplar

Gözler Kemal, Kısa İdare Hukuku, Bursa, Ekin 2015

Özbek Mustafa Serdar, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, Ankara, Yetkin 2022

Makaleler

Çapar Asuman, "İdarenin Taraf Olduğu Hukuki Uyuşmazlıkların Çözümünde Arabuluculuk Yöntemi", *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(59), (2526-2535 ss), 2020

Çaptuğ Mehpere, "İdarenin Taraf Olduğu Uyuşmazlıklarda Arabuluculuğun Uygulama Alanı ve Aksayan Yönleri", *TBB Dergisi*, 157, 2021

Karaaraslan Mehmet, "İdarenin Taraf Olduğu Uyuşmazlıkların Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri ile Giderilmesi", *TBB Dergisi*, 2019 (140)

Özbek Mustafa Serdar, "İdarî Uyuşmazlıkların Çözümünde Yargılama Dışı Usuller (I)", *TBB Dergisi*, 2005 (56)

Üstün Fiş Gül, "Arabuluculuk Faaliyetlerinde İdarenin Yeri ve Yetkisi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.26, S.1, Haziran 2020

İnternet Kaynakları

- Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı, <https://adb.adalet.gov.tr/Home/SSSorularDetay/1>, Erişim Tarihi: 22.08.2023
- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Arabuluculuk Komisyonu Çalışma ve Usul Esaslarına İlişkin Yönerge, https://gs.asbu.edu.tr/sites/idari_birimler/gs.asbu.edu.tr/files/inline-files/Arabuluculuk%20Komisyonu%20%C3%87a1%C4%B1%C5%9Fma%20ve%20Usul%20Esaslar%C4%B1na%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20Y%C3%B6nerge.pdf
- Gebze Teknik Üniversitesi, Arabuluculuk Komisyonu Çalışma Usul Ve Esasları, https://www.gtu.edu.tr/fileman/Files/UserFiles/kalite/Y%C3%B6nergeler/YO0053_Arabuluculuk_Komisyonu_Calma_Usul_ve_Esaslar_R0.pdf
- Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Arabuluculuk Komisyonu Çalışma ve Usul Esaslarına İlişkin Yönerge, <https://kmu.edu.tr/mevzuat/bilgi/1857/arabuluculuk-komisyonu-calisma-ve-usul-esaslarina-iliskin-yonerge>, Erişim Tarihi: 23.08.2023
- Konya Teknik Üniversitesi, Arabuluculuk Komisyonu Çalışma Usul ve Esasları, https://www.ktun.edu.tr/Resimler/Mevzuat/Konya_Teknik_Universitesi_Arabuluculuk_Komisyonu_Cal%C4%B1sma_Usul_ve_Esaslar%C4%B1.pdf,
- Maski Genel Müdürlüğü, Arabuluculuk Komisyonu Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönerge, https://www.maski.gov.tr/temin_dosyalari/Arabuluculuk_Komisyonu_Calisma_Usul_ve_Esaslari_Yonergesi.pdf, Erişim Tarihi: 23.08.2023

Diğer Kaynaklar

- Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü, 20.01.2020 tarihli 2223 sayılı Komisyonların Arabuluculuk Uygulamasına İlişkin Konulu Yazısı
- Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü, 19.10.2022 tarihli 30393 sayılı Yazısı
- Arat Nilay, Türk İdare Hukuku'nda Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Doktora Programı, Doktora Tezi, İstanbul 2009)
- Çiftçi Pınar, "İdarenin Taraf Olduğu Arabuluculuk Süreçlerine Dair Özel Kurallar ve Uygulama Sorunlarının Değerlendirilmesi.", Arabuluculuğun Geleceği Sempozyumu: Bildiri tam metin kitabı, (453-466. ss.). İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2021
- İzmir Kalkınma Ajansının 2020 yılı Sayıştay Denetim Raporu

TARIMSAL ÜRETİM MODELİ VE TARIMSAL ÜRETİM SÖZLEŞMESİ

AGRICULTURAL PRODUCTION MODEL AND AGRICULTURAL PRODUCTION CONTRACT

Hayriye ŞEN DOĞRAMACI*

Özet: Ülkemizde 80'li yıllardan itibaren tarımsal üretim modeli uygulanmaya başlamıştır. Devlet politikalarıyla da desteklenen tarımsal üretim modelinde üretim alıcının talepleri doğrultusunda yapılır. Anılan modelde üreticiler ve alıcılar arasında yapılan bir sözleşmeyle üretimin tüm ayrıntıları belirlenir, olası risk dağılımına yer verilir. Bu sayede kaynakların verimli şekilde kullanılması amaçlanır. Tarımsal üretim modeli taraflar arasında yapılan tarımsal üretim sözleşmesiyle hayat bulur. Tarımsal üretim sözleşmesi Tarım Kanunu'nun 13. maddesinde ve anılan hükme dayanılarak hazırlanan yönetmelikte düzenlenmiştir. Tarımsal üretim modelinin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen tarımsal üretim sözleşmesi kimi zaman bu amacı sağlamak gerekçesiyle klasik sözleşmelere ilişkin çözümlerden ayrılmıştır. Tarımsal üretim sözleşmesinde üretim alıcı için yapılır bu nedenle de alıcıya ürünleri satın alma yükümlülüğü getirilmiştir. Yine anılan sözleşmede kanun gereği ürünlerin teslimini garanti altına almak için sözleşmede ceza koşuluna yer verilmesi zorunluluğuna işaret edilmiştir. Oysa sözleşmelerde ceza koşuluna yer verilip verilmeyeceği tarafların iradesine bırakılmıştır. Tarımsal üretim sözleşmesi dava şartı arabuluculuk kapsamında yer alır. Bu sayede taraflar arasındaki uyuşmazlığın yargı mercileri önüne gelmeden çözüme kavuşturulması sağlanmış olur.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Tarımsal Üretim Modeli, Sözleşme, Tarımsal Üretim Sözleşmesi, Arabuluculuk

Abstract: Since the 1980s, an agricultural production model has been implemented in our country. Supported by government policies, this agricultural production model is based on the demands of the buyers. In this model, a contract is made between producers and buyers, outlining all the details of production and distributing

* Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi, hayriyes@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9186-4407, Makalenin Gönderim Tarihi: 13.11.2023, Kabul Tarihi: 08.12.2023

possible risks. This is aimed at the efficient use of resources. The agricultural production model comes to life through an agricultural production contract between the parties. The agricultural production contract is regulated in Article 13 of the Agricultural Law and the regulation prepared based on this provision. Depending on the needs of the agricultural production model, the agricultural production contract sometimes deviates from conventional contracts to achieve its goals. In the agricultural production contract, production is done for the buyer, which is why the buyer is obligated to purchase the products. Furthermore, in this contract, it is indicated that, according to the law, a penalty clause must be included in the contract to guarantee the delivery of the products. However, the inclusion of a penalty clause in contracts is left to the discretion of the parties. The agricultural production contract falls within the scope of mediation as a precondition for litigation. This ensures that disputes between the parties are resolved through mediation before reaching the judicial authorities.

Keywords: Agricultural, Agricultural Production Model, Contract, Agricultural Production Contract, Mediation

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde kişiler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinin araçlarından biri de sözleşmeler olmuştur. Sözleşmelerde kişiler arasındaki ilişkiler ne kadar ayrıntılı olarak belirlenirse ileride karşılaşılabilecek belirsizliklerde o oranda azalır. Tarımsal üretim sözleşmesi de diğer sözleşmeler gibi ihtiyaçların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Tarımsal üretim sözleşmesi, çoğalan nüfus artışı sonucu kıt kaynakların mümkün olduğunca verimli şekilde kullanılması gerekliliğinin bir sonucudur. Tarımsal üretim sözleşmesinde üretim baştan belirlenen ihtiyaçlar esas alınarak yapılır. Bu nedenle sözleşmenin sonunda alıcının teslim alacağı ürünler hem nitelik hem miktar olarak başlangıçta belirlenmiştir. Üretimden mümkün olduğunca çok verim alınabilmesi için alıcılar üretim sürecine müdahale ederler. Alıcılar, gerek üretim süreci devam ederken yaptıkları kontrollerle gerek alıcı tarafından sözleşme karşılığı yapılan üretim faaliyetleri ile ilgili her türlü girdi ve nakdi avans sayesinde üretimin başarıya ulaşmasını sağlarlar. Tarımsal üretim sözleşmesinde, alıcılar, sözleşme konusu ürünleri satın almayı garanti eder. Bu durum üreticilerin ürünlerinin pazarlanmasına yönelik sıkıntılarla karşılaşmamasını sağlar. Tarımsal üretim sözleşmesinde belirsizliklerin mümkün olduğunca önüne geçilmeye çalışılır. Borcun ifasını imkânsız kılan veya güçleştiren durumların gerçekleşmesi halinde sözleşmeye konulan hükümlerle risk paylaştırılır. Yine benzer

bir amacı temin etmek üzere kanunla sözleşme taraflarına sigorta yaptırma zorunluluğu getirilmiştir.

Tarımsal üretim sözleşmesi ülkemizde Tarım Kanunu'nun 13. maddesinde düzenlenmiştir. Anılan hükme dayanılarak çıkarılan yönetmelikle de konunun ayrıntılarına yer verilmiştir.

I. TARIMSAL ÜRETİM MODELİ

A. Genel Olarak

Değişen sosyo-ekonomik ihtiyaçlar sonucunda pazarlama teknikleri gibi pek çok şeyin yanı sıra tarımda üretim modelleri de değişmiştir. Tarım sektöründeki gelişim tarımsal üretim metotlarının yaygınlaşması ile gerçekleşmiştir.

Tarımsal faaliyetlerin yürütülmesinde doğal olayların yarattığı belirsizlik inkâr edilemez. Kuraklık, sel, don vb. değişken hava olayları ve hastalıklar tarımsal üretimin kontrolünü zorlaştırır. Farklı coğrafi koşullar ve toprak çeşitliliği ise üretimin standartlaştırılmasını engeller. Bunun yanı sıra üretim araçlarına sahip çiftçilerin ürün tercihleri ve ürünün miktarını keyfi olarak belirlemesi arz ve talep arasındaki dengenin bozulması sonucunu doğurur.¹ Yine birtakım ürünler bakımından üretim yılın belirli zamanlarında yapılabilirse de ürüne olan talep tüm yıla yayılabilir. Bu durumda depolama zorunluluğu ortaya çıkar. Depolama zorunluğu küçük tarım işletmeleri için bir yük teşkil eder.²

Üretim biçiminde gözlemlenen yapısal değişim tarımsal üretim modeli şeklinde görünürlük kazanmıştır. Anılan modelde, üreticiler, ürünün belirli bir zamanda, belirli bir miktar ve kalitede teslimini ta-

¹ Erkan Aktaş/Metin Altıok/Mehmet Songur, "Farklı Ülkelerdeki Tarımsal Destekleme Politikalarının Tarımsal Üretim Üzerine Etkisinin Karşılaştırmalı Analizi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 4, 2015, s. 57; Bahattin Çetin, *Tarım Sigortaları*, Ankara, Nobel Yayınevi, 2007, s. 56; İlker Kılıç/Özgür Bor, "Sözleşmeli Tarım, Devlet ve Hukuk", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 86, 2009, s. 103.

² Bahadır Aydın, "Tarımsal Sözleşmeli Üretim Modeli", *Ekonomik Yaklaşım*, C. 18, S. 65, 2007, s. 92; Çetin, s. 56; Tuğba Çiftçi, "Tarım Sigortalarının Devlet Tarafından Desteklenmesi ve Tarım Sigortaları Havuzu Sistemi", *Ankara Barosu Dergisi*, S. 4, 2014, s. 526.

ahhüt ederken, sözleşmenin karşı tarafı, ürünü belirli fiyattan satın almayı garanti eder yine üretim faaliyetleri için gerekli girdi, teknik bilgi ve hizmetleri sağlama borcu altına girer.³

Tarımsal üretim modeli,⁴ tarımın endüstrileştirilmesini de beraberinde getirmiştir.⁵ Anılan model üretici, toptancı, işleyici, perakendeci, paketleyici, üretici organizasyonları gibi kurumlar arasındaki sözlü ve yazılı anlaşmalarla şekillenir.⁶ Bu hususta dikey bütünleşmelerin rolü büyüktür.⁷ Dikey anlaşmalar, tarımsal üretici, firma ile ticaret kesimi arasında gerçekleşir.⁸

B. Ülkemizde

Tarımsal üretim modelinin ülkemizde neo-liberal politikaların yükselişe geçtiği 1980'li yıllarda ortaya çıktığı kabul edilir. Her türlü devlet müdahalesini reddeden neo-liberal politikaların bir etkisi olarak geleneksel üretim biçimlerinde yapısal bir değişikliğe gidilmiştir.⁹ Tarımsal üretim modelinde işletici şirketler, üretim sürecinin denetimini, kalite ve zamanlamayı garanti eder ve piyasa değişimlerine uyum sağlayarak büyüme ve ürün çeşitliliğinin artmasına yardımcı olurlar.¹⁰ Bu yönüyle tarımsal üretim modelinin ülkemiz gibi küçük tarım işletme-

³ Kılıç/Bor, s. 106.

⁴ Doktrinde sözleşmeli tarımın üç uygulama biçimi olduğu kabul edilir. "Piyasa karşılığı anlaşma" olarak adlandırılan ilk modelde alıcı ve satıcı, gelecekteki alış ve satışın koşullarına karar verir. "Kaynak karşılığı anlaşma" adı verilen ikinci modelde, taraflar arasındaki pazarlama anlaşmasının yanı sıra, satıcı, arazinin hazırlanması ve teknik danışmanlık sağlamayı taahhüt eder. "Yönetim belirtimi" olarak adlandırılan üçüncü modelde, üretici örgütlenen üretim yöntemini, girdi kullanım sistemleri ile hasat zamanını ve biçimini izlemeyi kabul eder: Kılıç/Bor, s. 106.

⁵ Kılıç/Bor, s. 104.

⁶ Aydın, s. Kılıç/Bor, s. 105.

⁷ Aydın, s. 95; Kılıç/Bor, s. 104; Özgür Teoman/N. Barış Tartıcı, "Türkiye Tarımında Sözleşmeli Üreticilik-Kapitalist Dönüşümde Bir Halka Olabilir Mi?" *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 2, 2012, s.172 Dikey bütünleşme veya entegrasyon (vertical integration), herhangi bir mal veya hizmetin üretiminden satışına kadar farklı aşamalarında çalışan işletmeler arasında yapılan birleşmelerdir.; Ahmet Özçelik/ Ahmet Turan/Harun Tanrıvermiş, "Türkiye'de Tarımın Pazara Entegrasyonunda Sözleşmeli Tarım ve Bu Modelin Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı ile Gelir Üzerine Etkileri", *Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü*, Ankara, 1999, s. 6.

⁸ Aydın, s. 95; Kılıç/Bor, s. 104; Teoman/Tartıcı, s. 172.

⁹ Aktaş/Altıok/Songur, s. 56; Kılıç/Bor, s. 103; Teoman/ Tartıcı, s.171.

¹⁰ Kılıç/Bor, s. 107; Teoman/Tartıcı, s. 173.

lerinin tarımsal üretimde hâkim olduğu ülkeler bakımından elverişli bir model olduğu savunulur.¹¹

Tarımsal alanda yaşanan gelişmeleri konu alan kanuni düzenlemeler bu alanda yaşanan gelişmeleri takip etmekte geç kalmıştır. Tarımsal üretim¹² diğer bir deyişle sözleşmeli tarım ülkemizde 18 Nisan 2006 tarihli 5488 sayılı Tarım Kanunu'nun 13. maddesi ve bu maddeye dayanılarak hazırlanan 26 Nisan 2008 tarih ve 26858 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe konan Sözleşmeli Üretim ile İlgili Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te hüküm altına alınmıştır. Anılan yönetmelikte 05.09.2014 tarihinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Güncel gelişmeler esas alınarak mevcut yönetmelik yürürlükten kaldırılmış 15.09.2023 tarih ve 32310 sayılı Resmî gazetede yayımlanan "Sözleşmeli Üretimin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik"¹³ yürürlüğe konulmuştur.

Tarım Kanunu'nun "Tanımlar" başlıklı 3. maddesinin "h" bendinde tarımsal üretim şu şekilde tanımlanmıştır. *"Üretici ve yetiştiriciler ile diğer gerçek ve tüzel kişilerin karşılıklı menfaat esaslarına dayalı yazılı akitlerle yürütülen tarımsal üretim şekli"*. Benzer bir tanıma yönetmelikte de yer verilmiştir. Anılan Yönetmeliğin "Tanımlar" başlıklı 4. maddesinin "t" bendine göre, *"Tarımsal üretim: Toprak, su ve biyolojik kaynaklar ile birlikte tarımsal girdiler kullanılarak yapılan bitkisel, hayvansal, su ürünleri, mikroorganizma ve enerji üretimini, ifade eder.*

¹¹ Özçelik/Turan/Tanrıvermiş, s. 1; Teoman/Tartıcı, s. 174; Tarımsal üretimin eleştirisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, s. 98-99; Teoman/Tartıcı, s. 174-175.

¹² Tarımsal üretimin kanun ve yönetmelik çerçevesinde düzenlenmesi nispeten yeni olmakla birlikte konu ilişkin ilk düzenlemeler çeşitli tarihlerde çıkarılan tebliğler aracılığıyla olmuştur. Türkiye'de sözleşmeli üretimle ilgili ilk düzenleme, 30 Haziran 1996 tarih ve 22682 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "Sözleşmeli Tarımsal Ürün Yetiştiriciliği ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ" ile yapılmıştır. Ardından 1 Ağustos 1998 tarih, 23420 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan "Sözleşmeli Ürün Yetiştiriciliği ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ" ile yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu tebliğlere göre yapılması beklenen sözleşmeli üretime, 27 Şubat 1999 tarih, 23624 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan "Hayvancılığın Geliştirilmesi Hakkında Kararın Uygulama Esasları Tebliği" ile yeni bir boyut kazandırılmıştır. 2 Haziran 2000 tarih ve 24067 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan 2000/467 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile "Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Tebliğ" de 1999 tarihli tebliğdeki yapı korunarak ilaveler yapılmıştır.

¹³ Sözleşmeli Üretimin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik çalışmanın devamında yalnızca yönetmelik şeklinde anılacaktır.

Tarımsal üretimin sınırları ülkemizde oldukça geniş çizilmiş, gündelik dilde kullanılan anlamının dışına çıkmıştır. Tarımsal üretim kapsamında yalnızca bitkisel üretim değil, hayvansal üretim, su ürünleri, mikroorganizma ve hatta enerji üretimi de yer alır. Bu nedenle tarımsal üretimi farklı sözleşme konularına uygulanabilen bir model şeklinde nitelendirmek isabetli olur.

II. TARIMSAL ÜRETİM SÖZLEŞMESİ

A. Tanım

Tarımsal üretim sözleşmesi,¹⁴ Yönetmeliğin 4. maddesinin “u” bendinde yer alır. Anılan hükme göre, “*Tarımsal üretim sözleşmesi: Bu Yönetmelik esaslarına göre düzenlenerek taraflar arasında yazılı olarak akdedilen sözleşme*” şeklinde tanımlanmıştır. Yönetmeliğin 8. maddesi “Tarımsal Üretim Sözleşmesi” başlığını taşır. Anılan hükmün 1. fıkrası şu şekildedir: “*Tarımsal üretim sözleşmesi en az on iki punto büyüklüğünde, anlaşılabilir bir dilde, açık, sade ve okunabilir şekilde 3 nüsha olarak düzenlenir. Sözleşmenin güvenli elektronik imza veya el yazısıyla imzalanmış olması zorunludur*”.

Her iki tanım da sözleşmenin şekline ilişkin açıklamalara yer verildiği, sözleşmenin esaslı unsurlarını içerir şekilde bir tanım yapılmadığı görülür.

Tarımsal üretim modelinin amacından hareketle, tarımsal üretim sözleşmesini şu şekilde tanımlamak mümkündür. Tarımsal üretim sözleşmesi, üretici ile alıcılar arasında kurulan, üreticilerin ürünün yetiştirilmesi sorumluluğunu yüklediği, sözleşmenin karşı tarafını oluşturan gerçek veya tüzel kişilerin ise elde edilecek ürünün bedelini ödemeyi, ürünün yetiştirilmesi için gerekli girdileri sağlamayı ve belirli koşullarda ürünü almayı garanti ettiği sözleşmedir.¹⁵

¹⁴ Tarımsal üretim sözleşmesinin bir örneğine Tarım ve Orman Bakanlığı’nın sayfasında yer verilmiştir. Anılan sözleşme 2019-2020 üretim yılı tohumluk hububat üretim sözleşmesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/erisim> tarihi: 21.09.2023.

¹⁵ Aydın, s. 95; Teoman/Tartıcı, s. 172.

B. Tarımsal Üretim Sözleşmesinin Konusu

Tarımsal üretim sözleşmesinin konusunu belirlerken her şeyden önce, Tarım Kanunu'nun "tanımlar" başlıklı 3. maddesinin "ı" bendinde yer alan tarım tanımından hareket etmek gerekir. Anılan hükme göre; *"Tarım: Doğal kaynakları uygun girdilerle birlikte kullanarak yapılan her türlü üretim, yetiştirme, işleme ve pazarlama faaliyetlerini"* ifade eder. Hükümün lafzından da anlaşılacağı üzere tarım faaliyeti birbirinden farklı görünümelerde ortaya çıkabilir. Bir şeyin üretilmesi, yetiştirilmesi, işlenmesi ve hatta pazarlanması bu kapsamda değerlendirilir. Bu nedenle gündelik dildeki yaygın kullanımının aksine tarımsal üretim, bitkisel ürünlerin toprakta yetiştirilmesi ile sınırlı değildir. Denizlerde kurulan çiftliklerde balık üretilmesi de tarım faaliyeti olarak değerlendirilir. Aynı maddenin "j" bendinde yer alan tarımsal üretim tanımı da yukarıda verilen örneği destekler niteliktedir. Buna göre *tarımsal üretim, toprak, su ve biyolojik kaynaklar ile birlikte tarımsal girdiler kullanılarak yapılan bitkisel, hayvansal, su ürünleri, mikroorganizma ve enerji üretimi* konu alır. Aynı tanım Yönetmeliğin "t" bendinde tekrarlanmıştır. Sözü geçen tanımda bitkisel, hayvansal, su ürünleri ile mikroorganizma üretiminin yanı sıra enerji üretiminden de söz edilmiştir. Enerji üretimi denilince bu kapsamda, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, biokütle enerjisi,¹⁶ jeotermal enerji, hidroelektrik enerjisi, hidrojen enerjisi, dalga enerjisi akla gelir.

Tarımsal üretim kapsamında bir şeyin üretilmesi, yetiştirilmesi gibi yeni bir ürün meydana getirilmesinin yanı sıra var olan bir şeyin işlenmesi de tarımsal üretim olarak değerlendirilmiştir. İşleme, var olan bir şeyi emek sarf ederek yeni bir şekle sokmak şeklinde tanım-

¹⁶ Biyokütle terimi ile belirli bir zaman, alan ya da hacim ölçüsünde toprak üstünde ve altında yaşayan bitkisel ve hayvansal maddelerin miktar anlaşılır. Biyokütle enerjisini modern ve klasik anlamda olmak üzere iki grupta ele almak mümkündür. Birincisi; konvansiyonel ormanlardan elde edilen yakacak odun ve yine yakacak olarak kullanılan bitki ve hayvan atıklarından olur. İkincisi, yani modern biyokütle enerjisi; enerji ormancılığı ve orman-ağaç endüstrisi atıkları, tarım kesimindeki bitkisel atıklar, kentsel atıklar, tarıma dayalı endüstri atıkları olarak sıralanabilir. Bu materyaller biyokütle yakıt teknikleri ile işlenerek katı, sıvı ve gaz yakıtlara çevrilir: Ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Demirtaş/Vedat Gün, "Avrupa ve Türkiye'deki Biyokütle Enerjisi", *Celal Bayar Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 2007, s. 50; Murat Topal/E. Işıl Topal, "Ürün Bitkilerinden Yenilenebilir Enerji Kaynağı Biyokütle Enerjisi Potansiyelinin Belirlenmesi: Afyonkarahisar İli Örneği (2006-2010)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 2012, s. 2.

lanır. İşlemeye ilişkin tanım yapılırken TMK m. 775'te yer alan işleme tanımından hareket edilmiştir. Anılan hüküm taşınır mülkiyetinin kazanılması başlığı altında düzenlenmiştir. TMK m. 775'te işleme konusu şeyin mülkiyetinin işleyenden başka bir kişiye ait olması halinde işlemenin mülkiyetinin kime ait olacağı sorusuna cevap aranır. Tarımsal üretim kapsamında ürünlerin, üretilmesi ve yetiştirilmesinin yanı sıra işlenmesinden söz edilmiş, işleme konusu şeyin mülkiyetinin işleyenden farklı bir kişiye ait olması halinde işlemenin mülkiyetinin kime ait olacağı hususu düzenlenmemiştir. Bu olasılıkta mülkiyetin kime ait olacağı konusunda bir sorunla karşılaşıldığında sorunu TMK m. 775 çerçevesinde çözmek isabetli olacaktır.

Son olarak ne yeni bir ürünün meydana getirildiği ne de işlenmesinin söz konusu olmadığı pazarlama faaliyetleri de tarımsal üretim şeklinde değerlendirilmiştir. Pazarlama, genel olarak kişilerin ihtiyaç duydukları ürünler yaratarak, sunarak, başkalarıyla değiş tokuş ettikleri sosyal ve yönetsel bir süreç şeklinde tanımlanır.¹⁷ Pazarlama kavramı, pazarlamaya konu olan ürüne göre farklı isimler alır. Tarımsal pazarlama, tarımsal ürünün ilk üretim anından nihai tüketicinin eline geçene kadarki süreçte yürütülen tüm ticari faaliyetleri ifade eder.¹⁸

C. Tarımsal Üretim Sözleşmesinin Şekli

Tarımsal üretim sözleşmesinin şekline ilişkin Yönetmeliğin muhtelif maddelerinde hükümler sevk edilmiştir. Yönetmeliğin "Tanımlar ve Kısaltmalar" başlıklı 4. maddesinin "o" bendinde sözleşmeli üretimin yazılı akitlerle şekillenen bir üretim yöntemi olduğu ifade edilmiştir. Yine tarımsal üretim sözleşmesinin tanımlandığı "u" bendinde sözleşmenin yazılı olarak akdedileceği hüküm altına alınmıştır. Anılan Yönetmeliğin "Genel Esaslar" başlığını taşıyan 5. Maddesinin 3. fıkrasında, tarımsal üretim sözleşmesinin Bakanlığın belirlediği tip sözleşme örneklerine uygun olarak düzenleneceği belirtilmiştir. Yönetmeli-

¹⁷ Yukarıda verilen tanım dışında pazarlama, bireysel ve örgütsel amaçları tatmin eden mübadele yaratmak için ürün/ hizmetlerin fiyatlandırılmasını, tutundurulmasını ve dağıtımını planlama ve yürütme süreci şeklinde tanımlanacağı gibi pazarlama, iki taraf arasında ürün ve hizmet alışverişi şeklinde de tanımlanabilir: Yasemin Gedik, "Tarımsal Pazarlama: Faydaları, Zorlukları ve Stratejileri Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve", *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırma Dergisi*, C. 5, S. 1, 2023, s. 134.

¹⁸ Gedik, s. 137.

ğin “Tarımsal Üretim Sözleşmesi” başlıklı 8. maddesinin I. fıkrasında, tarımsal üretim sözleşmesinin en az on iki punto büyüklüğünde, anlaşılabilir bir dilde, açık, sade ve okunabilir şekilde üç nüsha olarak düzenleneceği, sözleşmenin güvenli elektronik imza veya el yazısıyla imzalanmış olmasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir. Son olarak 8. maddenin 4. fıkrasında sözleşmenin zorunlu içeriği olduğu kabul edilen hususlara yer verilmiştir.

Tarımsal üretim sözleşmesinin şeklini konu alan hükümler birlikte değerlendirildiğinde, tarımsal üretim sözleşmesinin en azından adi yazılı şekilde yapılması gerektiği sonucuna varılabilir. Ancak sözleşmenin şekline ilişkin bir karara varabilmek için tanımlar kısmında yer alan bu ifade tek başına yeterli değildir. Yönetmeliğin 8. maddesinin 4. fıkrasında sözleşmenin zorunlu içeriğini oluşturan hususlar tek tek sayılmıştır. Bu haliyle tarımsal üretim sözleşmesi için öngörülen şeklin nitelikli yazılı şekil olduğu düşünülebilir.¹⁹ Fakat bu nitelemenin de Yönetmeliğin 5. maddesinin 3. fıkrasıyla tamamlanması gerekir.

Anılan hükme göre; “Taraflar, tarımsal üretim sözleşmesini Bakanlığın belirlediği tip sözleşme örneklerine uygun olarak düzenler”. Tip veya formüller sözleşmeler, ileride sözleşmeye taraf olacak kimseler için belirlenmiş sözleşme koşullarının, önceden hazırlanmış sözleşme örneklerinden yararlanılarak tespit edileceği anlamını taşır.²⁰ Tip sözleşmeler, önceden hazırlanmış sözleşme koşulları içermeleri nedeniyle genel işlem koşulları içeren sözleşmelerle benzerlik gösterir. Ancak ikisi arasında esaslı bir fark vardır. Genel işlem koşulları içeren sözleşmelerde sözleşme koşulları, birden çok sözleşmede kullanılmak

¹⁹ Yasa tarafından müdahale edilerek daha etkili veya nitelikli hale getirilen yazılı şekil için bu niteliği belirtmek amacıyla “nitelikli yazılı” “özellikli yazılı” şekil adı verilir. Kefalet sözleşmesi, el yazılı vasiyetname gibi sözleşmelerin yanı sıra tüketici sözleşmeleri de nitelikli yazılı şekle tabidir. Tüketici sözleşmelerinde yazılı şeklin metnine müdahalede bulunularak burada yer alması gereken asgari hususlar sayılmış bulunduğundan bu çerçevede yapılan işlemler, nitelikli yazılı şekle bağlanmıştır: Fikret Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara, 2019, s. 319; M. Alper Gümüş, Borçlar Hukukunun Genel Hükümleri, Ankara, 2021, s. 273; Ahmet M. Kılıçoğlu, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara, 2022, s. 156; Arif Barış Özbilen, Sözleşmelerin Şekli ve Şekil Yönünden Hükümsüzlüğü, İstanbul, 2016, s. 104; Gökhan Antalya, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C. V/1,1, Ankara, 2019, s. 550.

²⁰ Wolfgang Fikentscher/ Andreas Heinemann, Schuldrecht, 10. Auflage. Berlin: de Gruyter Lehrbuch, 2006, s. 99,

üzere sözleşmenin bir tarafınca hazırlanır.²¹ Oysa tip veya formüller sözleşmede sözleşme koşulları, sözleşme taraflarının dışında üçüncü bir kişi tarafından belirlenir. Doktrinde de haklı olarak belirtildiği gibi, iki tarafında üçüncü bir kurum/kuruluş tarafından hazırlanmış genel işlem koşullarının kullanılması konusunda anlaşması halinde artık bu şartların genel işlem koşulu vasfını yitirip bireysel anlaşma haline geldiği kabul edilir.²² Bu nedenle tarımsal üretim sözleşmesinin kuruluşu sırasında yararlanılan tip sözleşmeler, genel işlem koşullarının denetimine ilişkin hükümlere tabi değildir.

Tarımsal üretim sözleşmeleri bakımından tip sözleşmeleri hazırlama yetkisi Tarım ve Orman Bakanlığı'na bırakılmıştır. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından hazırlanacak tip sözleşmelerin örneklerine Bakanlığın sayfasında henüz yer verilmemiştir. Bakanlık tarafından hazırlanacak tip sözleşmelerde, taraflara, ürüne, üretim yerine, üretim miktarına, üretim yöntem ve koşullarına, ürünün teslimine, fiyatına, fiyat belirleme ve güncelleme usullerine, aynı ve nakdi avansa, mücbir sebeplerin tespiti ve uygulanmasına ilişkin bilgilere yer verilir. Ayrıca burada belirtilen hususlar dışında taraflarca belirlenecek özel hükümler de sözleşmede yer alır. (Yön. m. 8/IV).

D. Tarımsal Üretim Sözleşmesinin Hukuki Niteliği

Tarım Kanunu'nda ve yürürlükte bulunan yönetmelikte tarımsal üretim sözleşmesi tanımlanırken çoğunlukla sözleşmenin şekline ilişkin bilgiler verilmekle yetinilmiş tarafların karşılıklı edimlerinin belirlenmesine yönelik bir tanıma yer verilmemiştir. Yalnızca Yönetmeliğin 8. maddesinin 4. fıkrasında tarımsal üretim sözleşmesinde bulunması gereken hususlar sıralanmıştır. Buna göre; *“Sözleşmelerde; taraflara, ürüne, üretim yerine, üretim miktarına, üretim yöntem ve koşullarına, ürünün teslimine, fiyatına, fiyat belirleme ve güncelleme usullerine, aynı ve nakdi avansa, mücbir sebeplerin tespiti ve uygulanmasına ilişkin bilgiler ile taraf-*

²¹ Antalya, s. 472; Yeşim Atamer, *Sözleşme Özgürlüğünün Sınırlandırılması Sorunu Çerçevesinde Genel İşlem Şartlarının Denetlenmesi*, İstanbul, 2001, s. 61; Eren, Genel Hükümler, s. 227; Fikentscher/Heinemann, s. 98; Kılıçoğlu, Genel Hükümler, s. 166; Karl Larenz/Manfred Wolf, *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, C.H Beck Verlag, München, 2004, s. 773; Peter Schlechtriem, *Schuldrecht Allgemeiner Teil*, 5. Auflage, Mohr-Siebeck Verlag, Tübingen, 2005, s. 45; Rolf Schmidt, *Bürgerliches Gesetzbuch Allgemeiner Teil*, Bremen, Rolf Schmidt Verlag, 2004, s. 387.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Atamer, s. 70 vd.

larca belirlenecek özel hükümlere yer verilir". Sözleşmeye bu açıdan bakıldığında üretici ile alıcılar arasında kurulan tarımsal üretim sözleşmesi, üreticinin sözleşmede kararlaştırılan malvarlığı değerinin üretimi ile ürünün zilyetliğinin devrini; alıcının ise ürünün bedelini ödemeyi ve sözleşmede kararlaştırılan tür ve miktarda ürünün zilyetliğini devralmayı üstlendiği bir sözleşmedir.

Tarımsal üretim sözleşmesinin konusunu sözleşmenin kurulduğu sırada halihazırda mevcut bulunan bir şey değil, gelecekte elde edilecek bir ürün oluşturur. Sözleşmenin anılan özelliğinden hareket edildiğinde, tarımsal üretim sözleşmesinin nitelikli satış sözleşmesi ile büyük bir benzerlik taşıdığı söylenebilir.

Satış sözleşmesinin kurulduğu sırada henüz mevcut olmayan bir şeyin satımı doktrin ve yargı kararlarında nitelikli satış,²³ gelecekteki şeyin satışı²⁴ veya müstakbel eşyanın satışı²⁵ olarak isimlendirilir. Nitelikli satış sözleşmesinde sözleşmenin kurulduğu zaman diliminde henüz mevcut olmayan bir malvarlığı değerinin alıcının siparişi üzerine üretilerek devri üstlenilmektedir. Nitelikli satış sözleşmesinde sözleşmeye konu edilen gelecekteki malvarlığı değerinin satıcı veya üçüncü kişi tarafından üretilmesi mümkündür.²⁶ Nitelikli satış sözleşmesinde gelecekteki malvarlığı değerinin üretiminin gerek sözleşme gerek dürüstlük kuralı gereği satıcı tarafından üstlenilmesi halinde dahi satıcının üretim yükümlülüğü nitelikli satış sözleşmesi bakımından asli edim yükümlülüğü şeklinde değerlendirilmez.²⁷ Malın üretilmesi yükümlülüğü nitelikli satış sözleşmesinde yan edim yükümlülüğü şeklinde nitelendirilir. Sözleşmede satıcının asli edim yükümlülüğü malın zilyetliğinin devri ve mülkiyetinin naklidir.

Tarımsal üretim sözleşmesinin hukuki niteliği konusunda bir sonuca varabilmek için, tarafların edim yükümlülüklerinin belirlenmesi ve bunun yanı sıra sözü geçen edim yükümlülüklerinin asli edim yükümlülü-

²³ Hasan Ayrancı/Sabure Paket, "Nitelikli Satış Sözleşmesi", *Selçuk Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 29, C. 2, 2021, s. 1250.

²⁴ Fahrettin Aral/Hasan Ayrancı, *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri*, Ankara, 2023, s. 105.

²⁵ Sinan Okur, *Türk-İsviçre-Alman Hukukunda Eser ve Eser Teslim Sözleşmeleri: Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Tarihsel Gelişim, Kavram, Unsurlar ve Benzer Sözleşme Tiplerinden Ayırt Edilmesi, C. 14, 2019, s. 684.

²⁶ Ayrancı/Paket, s. 1251; Okur, s. 686.

²⁷ Ayrancı/Paket, s. 1251; Okur, s. 676.

ğü mü yoksa yan edim yükümlülüğü mü olduğunun tespiti önem taşır. Tarımsal üretim sözleşmesinde üretici, sözleşme konusu ürünün yetiştirilmesinden ve sözü edilen ürünlerin zilyetliğinin devrinden sorumludur. Alıcı ise ürünün bedelini ödemek, zilyetliğini devralmak, üretimin yapılması için gerekli girdi ve avansları sağlamak borcu altındadır.

Tarımsal üretim sözleşmesinde kural olarak ürünün seçimi üreticiye aittir (TK m.13/b). Üretici seçtiği ürünü alıcının ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda üretir.

Tarım Kanunu'nun 13. maddesinin "b" bendinde ürünü belirleme hakkının üreticide olduğu belirtilmekle birlikte hükmün devamında bu hususun istisnalarına yer verilmiştir. Anılan hüküm şu şekildedir: *"Sözleşmeli üretimde irade serbestisi esastır. Ancak salgın hastalıklar, tarım ürünleri ticaretinde yaşanan gelişmeler karşısında arz güvenliğinin sağlanması, tarımsal üretimin iç veya dış talebe uygun olarak ayarlanması veya bitki ve hayvan sağlığının korunması amacıyla, ihtiyaç halinde Bakanlık tarafından belirlenen ürün veya ürün grupları bu madde kapsamında sözleşmeli olarak üretilir. Bakanlık tarafından tarımsal üretim sözleşmesine konu olan ürünlerin belirlenmesi anılan hükümde sayılanlarla sınırlıdır"*.

Tarımsal üretim sözleşmesinde nitelikli satış sözleşmesinden farklı olarak, üretici malların üretilmesi ve zilyetliğin devrinden sorumludur. Üretici için öngörülmüş olan her iki edim yükümlülüğü de asli edim yükümlülüğü niteliğindedir. Asli edim yükümleri bir sözleşmenin tipini veren, sözleşmenin asgari içeriğini oluşturan yükümlerdir.²⁸ Sözleşmede çoğu zaman asli edim yükümlerinin yanı sıra yan edim yükümleri de yer alır. Yan edim yükümleri, asli edim yükümlülüğünden bağımsız amaç taşıyan ancak yine de asli edim yükümlülüğü ile fonksiyonel bir bağı bulunan edim yükümleridir.²⁹ Yan edim yüküm-

²⁸ Antalya, s. 61; Eren, Genel Hükümler, s. 32; Fikentscher /Heinemann, s. 26; Andreas Furrer/ Markus Muller Chen, Bilgehan Çetiner, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, 2021, s. 24; Gümüş, Genel Hükümler, s. 45; Kılıçoğlu, Genel Hükümler, s. 43; Rona Serozan, "Culpa in Contrehendo, Akdın Müspet İhlali, Üçüncü Kişiyi Koruyucu Etkili Sözleşme Kurumlarının Ortak Temeli: Edim Yükümünden Bağımsız Borç İlişkileri", İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 2 S. 3, 1968, s. 117; Schmidt, s. 25; Schlechtriem, s. 71; Henning Wenzel, Schuldrecht Besonderer Teil I, 3. Baskı, Rolf Schmidt Verlag, 2004, s. 17.

²⁹ Antalya, s. 62; Eren, Genel Hükümler, s. 33; Furrer/Muller Chen/Çetiner, s. 24; Gümüş, Genel Hükümler, s. 47; Kılıçoğlu, Genel Hükümler, s. 44; Schmidt, 26; Schlechtriem, s. 71; Serozan, s. 118.

leri kaynağını sözleşmeden veya dürüstlük kuralından alabilir. Asli edim yükümleri ile yan edim yükümlerinin ifası talep edilebilir. Bu yönüyle edim yükümleri yan yükümlerden ayrılır.³⁰

Üreticinin burada belirlenen asli edim yükümleri karşısında alıcı, ürünün zilyetliğini devralma, üretim süreci için gerekli girdi ve avans desteğini sağlama borcu altındadır. Bu haliyle tarımsal üretim sözleşmesi, taraflardan her birinin birden fazla asli edim yükümlülüğünü üstlendiği mülkiyeti devri borcu doğuran, ivazlı, tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşmedir.

Tarımsal üretim sözleşmesi Tarım Kanunu'nun 13. maddesinde ve bu maddeye dayanılarak hazırlanan yönetmelikte düzenlenmiştir. Önceki yönetmelik zamanında tarımsal üretim sözleşmesinde bulunması gereken hususlara oldukça ayrıntılı biçimde³¹ yer verilmişti.

³⁰ Antalya, s. 62; Eren, Genel Hükümler, s. 33; Fikentscher/Heinemann, s. 29; Gümüş, Genel Hükümler, s. 47; Kılıçoğlu, Genel Hükümler, s. 45; Schmidt, s. 26; Se-rozan, s. 118.

³¹ (1) Üretici ile alıcı bu maddenin dördüncü fıkrasında belirtilen tüm bilgi ve hükümleri içeren bir sözleşme imzalar. Sözleşme, bir nüshası üreticide, bir nüshası alıcıda ve bir nüshası da Bakanlık il/ilçe müdürlüğünde kalacak şekilde 3 nüsha halinde düzenlenir.

(2) Sözleşmeli üretim yapılacak işletmenin çiftçi kayıt sistemine kayıtlı olma şartı aranır.

(3) Sözleşmeli üretime yönelik bütün sözleşmelerin bu Yönetmelik esaslarına uygun olarak hazırlanması zorunludur.

(4) Sözleşmede, ilgili ürün mevzuatı ile bu Yönetmeliğe aykırı hükümlere yer verilemez. Sözleşmede;

a) Tarafların adı ve unvanı, Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarası, tüzel kişiler için ticaret sicil kaydı, faaliyet gösterdikleri ve ikamet ettikleri yerin açık adresi, tüm iletişim bilgileri ve varsa elektronik posta adresinin,

b) Teslim edilecek ürünün sözleşmede yer alan normlar dışında, ticari değerini etkileyecek herhangi bir şekilde hatalı, hileli, bozuk, çürük, ürünün yapısını bozan hastalık ve zararlı organizmalarla bulaşık, başka ürünlerle karışık, şekil bozukluğu olmayacağının,

c) Sözleşme ile belirlenen miktarın yalnızca alıcıya satılabileceği ve alıcının sözleşmeye uygun olarak belirtilen ürünü önceden belirlenen zaman takvimine uygun olarak satın almak zorunda olduğunun,

ç) 8/9/2006 tarihli ve 26283 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Tarımsal Yayımlar ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik" çerçevesinde sertifikalandırılmış ve alıcı tarafından tayin edilmiş olan kişilerin veya alıcının, üretim yerlerini üretimin her safhasında kontrol yetkisinin bulunduğu,

d) Ürün bedelinin ödeme zamanı ve şekli, taksitli ödemelerde ödeme planına göre uygulanacaksa faiz oranlarının,

e) Üretim faaliyetlerinin başlangıcından ürünün teslimine kadar olan dönemlerde, her ürün ve üretim faaliyetlerinin kendi özellikleri gereği olarak, üretimin her evresinde gerekli olacak ana madde, yardımcı madde, malzeme ve teçhizat gibi

- girdilerin, nakdi avansın veya kredilerin; birim fiyatı, tutarı, temin şekli, teslimi, ödeme şekli ve zamanının,
- f) Alıcı tarafından sözleşme karşılığı yapılan üretim faaliyetleri ile ilgili her türlü girdi ve nakdi avansın bu sözleşmeli üretimin yapılacağı yerin dışında kullanılmayacağını,
- g) Don, kuraklık, deprem, sel, fırtına, hortum, aşırı sıcaklık gibi doğal afetlerin ilgili resmi mercilerden alınacak raporlar ile belgelendirilmesi halinde; alıcının üreticiden tazminat talep edemeyeceği; ancak alıcı ve üreticinin uğramış olduğu zararın tazmini konusunun taraflarca karşılıklı mutabakat çerçevesinde sözleşmede açıkça belirtileceği; ayrıca hastalık, zararlı ve salgınların sözleşme ekinde yer alacak olan teknik şartname kapsamında alıcı ve üreticinin karşılıklı mutabakatı çerçevesinde değerlendirileceğinin,
- ğ) Grev, lokavt, işletmede meydana gelen önemli teknik arıza veya iflas durumlarında meydana gelecek zararların tazminine ilişkin taraflar arasında karşılıklı mutabakat çerçevesinde belirlenecek hükümlerin,
- h) Ürünün, sözleşmede belirtilen üretim yeri dışındaki başka bir yerde üretilmiş ürünlerle karıştırılmayacağını,
- ı) Sözleşmenin ne şekilde akdedileceğinin sözleşmede belirleneceği; sözleşmenin noterde yapılması durumunda noter masraflarının alıcı tarafından ödeneceğinin,
- i) Ürün kalitesinin belirlenmesi için numunenin hangi esaslara göre alınacağı ve masrafların alıcı tarafından ödeneceğinin,
- j) Üretim sürecinde alıcı tarafından görevlendirilen kişilerce verilen teknik destek kapsamındaki hizmetlerin maliyetinin üreticiye yansıtılmayacağını,
- k) Üretimle ilgili her türlü girdinin temin edildiği günlük fiyatı ile avans olarak kabul edileceğinin,
- l) Üretimin yapılacağı yer, var ise ürüne ait Türk Standartları Enstitüsü Standardı veya Türk Gıda Kodeksi veya alıcı tarafından belirlenen kalite normlarının,
- m) Ürünün, sözleşmenin yürürlükte kaldığı süre içerisinde üçüncü kişilere satılmayacağını,
- n) Üretici ve alıcı arasında belirlenen ürünün ödemeye esas fiyatının tespitini sağlayacak olan fiyatlandırma yöntemi ve ödeme zamanının,
- o) Teslim edilecek ürünün fire oranının ve bunun belirlenmesi ile ilgili usul ve esasların,
- ö) Alıcıya teslim edilecek ürünün asgari ve azami miktarlarının,
- p) Sözleşmeye konu ürünün cinsi/türü, çeşidi, teslim yeri, şekli ve zamanı, üretim için kullanılacak yöntemlerle ilgili olarak hazırlanan ek teknik şartname kapsamında ürünün yetiştirilmesi ile ilgili faaliyetlerin plan ve bilgileri, muhtemel hasat ve kesim tarihi, tartım yeri ve nakliye ile ilgili temel hususlar ve bu faaliyetler ile işlemlerden sorumlu gerçek ve tüzel kişilerin ad veya unvanlarının,
- r) Sözleşme kapsamında, ürüne ve üretim yöntemlerine ait teknik hususların; ürünün ve üretimde kullanılacak hammadde ve malzemelerin kalite ve standartlarını, üretimde uygulanacak yöntemleri, hastalıklar, zararlılar, yabancı otlar ve bu etmenlerin yol açtığı salgınlara karşı mücadele ve tedbir planlarını, üretim izleme kriterlerini, üretim faaliyetlerinin üretici tarafından alıcıya rapor edilmesini düzenleyen ek bir teknik şartname kapsamında alıcı ve üretici tarafından belirlendiğinin,
- s) Üretimin organik tarım faaliyetleri esaslarına veya iyi tarım uygulamalarına uygun olarak yapıpı yapılamayacağını,
- ş) Üreticinin ve alıcının, sözleşmenin hüküm ve şartları ile sözleşmeye ek teşkil eden her türlü belgeyi her ne şekilde olursa olsun herhangi bir üçüncü şahsa vermeyeceğinin,

Mevcut yönetmelikte sözleşmenin içeriğine ilişkin ayrıntılı bir hükme yer verilmemiştir. Herhangi bir kanunda az ya da çok ayrıntılı olarak düzenlenmeyen sözleşmelere isimsiz sözleşmeler denir.³² Yönetmeliğin 8. maddenin 4. fıkrasında sözleşmede bulunması gereken hususlara işaret edilmiş, tarafların hak ve yükümlülüklerine, sözleşmenin sona ermesine ilişkin bilgilere yer verilmemiştir. Bu nedenle tarımsal üretim sözleşmesinin tarımsal üretim modelinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik isimsiz bir sözleşme, hatta kendisine özgü (sui generis) bir sözleşme olduğunu kabul etmek yerinde olacaktır. Kendisine özgü sözleşmeler, kanun tarafından ne kısmen ne de tamamen düzenlenmemiş unsurları bünyesinde barındıran sözleşmelerdir.³³

E. Tarımsal Üretim Sözleşmesinde Taraflar ve Tarafların Hak ve Yükümlülükleri

1. Tarımsal Üretim Sözleşmesinde Taraflar

Sözleşmenin taraflarından birini üreticiler oluşturur, üretici, Yönetmeliğin 4. maddesinin “v” bendinde “Doğrudan alıcı ile ya da üyesi veya ortağı olduğu tarımsal amaçlı örgüt kanalıyla sözleşmeli olarak tarımsal üretim yapan gerçek veya tüzel kişi” şeklinde tanımlanmıştır. Tanımda üreticinin gerçek veya tüzel kişi olmasının dışında başka bir husustan söz edilmemiştir. Bu nedenle üretici malik olabileceği gibi kiracıda olabilir. Bu yön-
deki bir ifadeye Tarım Kanunu ve ilgili yönetmelikte yer verilmemişse de Çiftçi Kayıt Sistemi Yönetmeliği’nin 4. maddesinin “ç” bendinde bu hususa işaret edilmiştir. Anılan hükme göre çiftçi, “mal sahibi, kiracı, yarırcı veya ortakçı olarak devamlı veya en az bir üretim dönemi veya yetiştirme devresi tarımsal üretim yapan gerçek ve tüzel kişileri ifade eder”.

t) Sözleşmenin geçerlilik süresinin,

u) Sözleşmeli üretimle ilgili anlaşmazlıkların giderilmesi hususunda hangi yer mahkemelerinin veya icra dairelerinin yetkili olacağının yer alması zorunludur.

(5) Taraflar, akdettikleri tarımsal üretim sözleşmesine ayrıca özel hükümler de koyabilirler.

³² Saibe Oktay, “İsimsiz Sözleşmelerin Geçerliliği, Yorumu ve Boşlukların Tamamlanması”, *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 2011, s. 265. Heinrich Honsell/Nedim Peter Vogt/Wolfgang Wiegand, *Obligationenrecht I Art. 1-529*, Basel, 2011, s. 28, Eren, Genel Hükümler, 219; Kılıçoğlu, Genel Hükümler, s. 117.

³³ Aral/Ayrancı, s. 83; Eren, Genel Hükümler s. 221; Fikentscher/Heinemann, s. 39; Honsell/Vogt/Wiegand, s. 969; Kılıçoğlu, Genel Hükümler, s. 118; Ahmet M. Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, Ankara, 2023, s. 18; Oktay, 275.

Tarımsal üretim sözleşmesinin karşı tarafını alıcılar oluşturur. Yönetmeliğin 4. maddesinin “a” bendinde şu şekilde tanımlanmıştır: *“Bu Yönetmelik hükümlerine göre üretici veya tarımsal amaçlı örgüt ile tarımsal üretim sözleşmesi akdeden gerçek ve tüzel kişiler ile bunların yetkili temsilcileri”*dir.

Tarımsal üretim sözleşmesi yoluyla hayat kazanan tarımsal üretim modelinden beklenen faydanın sağlanabilmesi için sözleşmenin taraflarının Bakanlık tarafından tutulan kayıt sistemine dahil olması koşulu getirilmiştir. Yönetmeliğin “Taraflarca Aranacak Şartlar” başlığını taşıyan 7. maddesiyle konuya ilişkin düzenleme yapılmıştır. Anılan hükme göre; *“Sözleşmeli üretim kapsamındaki üreticiler, üretim faaliyetine göre Bakanlığın ilgili kayıt sistemlerine kayıtlı olur.*

Alıcı, ticari faaliyetine ilişkin ilgili kurumun kayıt sisteminde ve Bakanlık sözleşmeli üretim yönetim sisteminde kayıtlı olur...

Sözü edilen kayıt sistemi ile ilgili ayrıntılı bilgiye Tarım Kanunu’nun Geçici 1. maddesinde yer verilmiştir. Anılan hükmün “a” bendine göre, *“Bitkisel üretim faaliyetlerinde bulunan tüzel kişiliği haiz üretici ve çiftçilerle, başvuru tarihi itibarıyla onsekiz yaşını doldurmuş ve/veya ergin gerçek kişi çiftçilere, cari yılda üretim yapmaları ve bu üretimlerine ilişkin gerekli bilgileri Bakanlığa beyan ederek, çiftçi kayıt sistemine dahil olmaları şartıyla, doğrudan gelir desteği ödemeleri yapılır...”* Tarım Kanunu uyarınca kayda tabi tutulan üreticiler bitkisel üretim yapan üreticilerdir. Kayıt için başvuruda bulunacak üretici, tüzel kişi olabileceği gibi, 18 yaşını doldurmak koşuluyla veya başka bir yolla (yargısal yolla veya evlenme yoluyla) erginliğini kazanan gerçek kişi de olabilir. Yapılacak kayıt sayesinde üretici Bakanlık tarafından verilecek doğrudan destek ödemesine hak kazanır.

Bitkisel üretim yapan çiftçiler için çiftçi kayıt sistemine kayıt olma zorunluluğu getirilmiş olmakla birlikte, sözleşme taraflarının bu sisteme kayıtlı olmaması bir yaptırıma bağlanmamıştır. Bu nedenle çiftçi kayıt sistemine kayıtlı olmayan çiftçilerle yapılan tarımsal üretim sözleşmeleri de geçerli kabul edilecek yalnızca çiftçi kayıt sistemine kayıtlı olmayan çiftçiler Bakanlık tarafından sağlanan ödenekten yararlanamayacaktır.

2. Tarafların Hak ve Yükümlülükleri

a. Üreticinin Hak ve Yükümlülükleri

Tarımsal üretim sözleşmesinde üreticinin asli edim yükümlülüğü sözleşme konusu ürünün üretilmesi ile üretilen ürünün zilyetliğinin devridir. Üretim yükümlülüğü aslen üreticidedir.

Üreticinin borcunu gereği gibi ifa ettiğinden söz edilebilmesi için üretim sürecini takiben ürünün zilyetliğinin devri gerekir. Zilyetliğin devrine ilişkin her türlü yolla zilyetliğin nakli mümkündür. Zilyetliğin devri, devre konu şeyin her türlü ayıptan ari olarak devrini ifade eder. Ayıp, sözleşme konusu şeyde bulunması gereken vasıfların bulunmaması veya vaadedilen vasıfların eksik olmasıdır.³⁴

Tarımsal üretim sözleşmesinde sözleşmenin konusunu her ne kadar gelecekte elde edilecek bir şey oluşturuyorsa da taraflar sözleşme konusu ürünün vasıflarını sözleşme ile mümkün olduğunca ayrıntılı bir şekilde belirlemeyi tercih eder. Bu nedenle zilyetliği devredilecek ürünün her şeyden önce sözleşmede belirtilen kurallara uygun olması gerekir. Bunun yanı sıra, sözleşme konusu ürünün gereği gibi ifa edilmiş olduğundan söz edilebilmesi için ürünün ticari değerini etkileyecek, ürünün yapısını bozacak eksikliklerin sözleşme konusu üründe bulunmaması gerekir.

Ayıp olarak nitelendirilen bir durumun üreticinin hatalı veya hileli davranışlarının sonucu olması arasında bir fark yoktur. Çünkü üreticinin ayıbı bilip bilmemesi onun ayıptan doğan sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.³⁵

Borcun gereği gibi ifa edildiğinden söz edilebilmesi için borç konusu şeyin ayıplı olarak ifa edilmemesinin yanı sıra, ifanın borç konusu şeye uygun olarak yapılması gerekir. Borcun ifasının kararlaştırılardan farklı bir şeyle yapılması hali aliud olarak adlandı-

³⁴ Aral/Ayrancı, s. 154; M. Alper, Gümüş, Özel Hükümler-Kısa Ders Kitabı, 2017, s. 63; Kılıçoğlu, Özel Hükümler, s. 74; Rona Serozan/Başak Baysal/Keremcem Sanlı, Borçlar Hukuku Özel Bölüm, İstanbul, 2018, s. 195; Cevdet Yavuz/Faruk Acar/Burak Özen, Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler, İstanbul, 2022, s. 141; Wenzel, s. 57; Zevkliler/Gökyayla, s. 119.

³⁵ Aral/Ayrancı, s. 164; Gümüş, Özel Hükümler, s. 71; Kılıçoğlu, Genel Hükümler, s. 75.

rılır.³⁶ Ürünün teslimi sırasında sözleşme konusu ürünle farklı bir ürün karışmış olabilir. Karışan ürünler birbirinden ayıt edilemeyecek haldeyse bu durumda sözleşmenin tümü bakımından aliuddan söz edilir. Eğer karışan ürünler çok fazla masraf ve emek sarf etmeden ayrılabilir nitelikteyse ve karışma sözleşme konusu ürünün niteliğinde bir bozulmaya yol açmamışsa bu defa sadece geçerli şekilde ifa edilmemiş kısım için aliud hükümlerine başvurulur.

Çeşit satımı bakımından ayıplı ifa ile aliud arasındaki sınırı kesin olarak belirlemek kimi zaman güçlük arz eder. Bu durum doktrinde de yazarlar arasında farklı görüşlerin doğmasına yol açmıştır. Doktrinde bir grup yazar, çeşit borcunun başka türden bir şeyle ifa edilmesi halinde olaya ayıp hükümlerinin uygulanması gerektiğini savunurken; bu grup karşısında diğer grup yazar ise aliud başvurulması gerektiğini savunur.³⁷ Tarımsal üretim sözleşmesine konu olan ürünler belirlenirken ferdin değil türünün özellikleri esas alınarak belirlenir. Bu bakımdan kanımızca tarımsal üretim sözleşmesinde kararlaştırılardan farklı türden bir şeyle borcun ifa edilmesi ayıplı ifa değil, aliud olarak kabul edilmelidir.

Aliud hali Türk Borçlar Kanunu'nda hüküm altına alınmamıştır. Aliud halinde ifası mümkün olan bir borç ifa edilmemiştir. Borcun gereği gibi ifa edilmemesi kavramı içerisinde değerlendirilecek aliud haline borçlu temerrüdüne ilişkin hükümlerin uygulanacağı kabul edilir.³⁸

Üreticinin borcunu gereği gibi ifa ettiğinden söz edebilmek için ürünün gereği gibi üretilmiş olmasının yanı sıra üreticinin ürünün zilyetliğini kararlaştırılan zamanda alıcıya devretmiş olması gerekir. Bor-

³⁶ Aral/Ayrancı, s. 155; Gümüş, Özel Hükümler, s. 66; Gümüş, Genel Hükümler, 805; Serozan/Baysal/Sanlı, s. 200; Yavuz/Acar/Özen, s.145; Wenzel, s. 65, 71; Zevkliler/Gökyayla, s. 119.

³⁷ Bu konuda doktrinde yer alan farklı görüşler için bkz. Gümüş, Özel Hükümler, s. 67, dñnot 275 ve 276; Wenzel, s. 65.

³⁸ Aral/Ayrancı, s. 155; Gümüş, Özel Hükümler, s. 66; Gümüş, Genel Hükümler, s. 806; Zevkliler/Gökyayla, s. 119. Karş. Ayıplı ifa ile aliud arasındaki sınırın çoğu zaman silikleştiğini ifade eden yazar, aliud halinde de ayıp kurallarının kıyasen uygulanabilmesi gerektiğini savunur. Yazar bu duruma örnek olarak BGB § 434/III hükmünü gösterir. Anılan hüküm şu şekildedir: "Değişik bir şeyle ifa veya nicelikçe eksik ifa ayıplı ifa hükmüne tabidir". Görüldüğü gibi anılan hükümle ayıplı ifa ve aliud bir arada düzenlenmiştir: Serozan/Baysal/Sanlı, s. 203.

cun ifasındaki gecikme kanundaki koşullarla birlikte borçlunun temerrüdüne yol açar. Ürünün alımı veya satımından vazgeçilmesi hali için Tarım Kanunu'nun 13. maddesinin 2. fıkrasında hüküm altına alınmış olan ceza koşulu tarafları çoğu zaman borcun gecikerek ifasından caydıracak niteliktedir. Tarımsal üretim sözleşmesi taraflar için birden çok asli edim yükümü içerir. Taraflar, ürünün alımı veya satımı borcu dışında kalan asli edim yükümlerini de gecikerek ifa etmiş olabilirler. Bu durum için Tarım Kanunu'nda ve ilgili yönetmelikte bir hüküm bulunmadığından Türk Borçlar Kanunu hükümleri kıyasen uygulanır. Tarımsal üretim sözleşmesi tam iki tarafa borç yükleyen sözleşmeler grubunda yer aldığından bu olasılıkta tam iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde temerrüde bağlanan sonuçlardan kıyasen yararlanmak mümkündür.

b. Alıcının Hak ve Yükümlülükleri

Tarım Kanunu'nun 13. maddesinin "a" bendinde tarımsal üretim sözleşmesinde bulunması gereken hususlara yer verilmiş bunlarla ilgili ayrıntıların daha sonra çıkarılacak yönetmelikte yer alacağına işaret edilmiştir. Anılan fıkra hükmü şu şekildedir: *"Sözleşmede yer alan tarafların haklarının korunması ve sorumluluklarının belirlenmesi için sözleşmenin taraflarında aranacak vasıflar, sözleşmeye konu ürünün teslim ve tesellüm koşulları, fiyat ve miktardaki değişim oranları, aynı ve nakdi avansın sınırları ile kapsamı ve benzer hususların da içerisinde olduğu sözleşme genel şartları tarımsal faaliyet alanlarına göre Bakanlık tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir"*.

2008 tarihli yönetmelikte tarımsal üretim sözleşmesi ile ilgili pek çok hususa yer verilmişti. Sistematiği bakımından karmaşık bir yapı gösteren yönetmelik yürürlükten kaldırılmış 2023 yılında yeni yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Bir önceki yönetmelikte olduğu gibi sözleşmeli üretimin usul ve esaslarını konu olan Yönetmeliğin hazırlanması sırasında bir önceki yönetmelikten faydalanılmadığı dikkati çekmektedir. Mevcut yönetmelik, önceki yönetmeliğe nazaran daha sistematiği bir görünüm arz etmekle birlikte pek çok soruya yanıt vermede yetersiz kaldığı aşikardır.

Tarım Kanunu'nun 13 maddesinin "a" bendinde sayılan pek çok şeyin yanı sıra "fiyat ve miktardaki değişim oranlarının" çıkarılacak yönetmelikte düzenleneceği ifade edilmiş olmakla birlikte ne sözü edi-

len hususlara ne de alıcının asli edim yükümlerinden olan bedel ödeme borcuna ilişkin ayrıntılı bir hükme yer verilmiştir. Önceki yönetmelikte konuya ilişkin daha ayrıntılı bir düzenleme yer almaktaydı.³⁹

Yürürlükteki yönetmeliğin 8. maddesinin 4. fıkrasında *ürünün fiyatına, fiyat belirleme ve güncelleme usullerine ilişkin bilgilere yer verileceği ifade edilmiştir*. Söz konusu hususlar Bakanlık tarafından hazırlanacağı ifade edilen tip sözleşmede yer alacaktır.

Tarımsal üretim sözleşmesinde alıcının yükümlülüklerinden biri de ürünü satın almaktır. Anılan sözleşmede ürünün zilyetliğinin devri üreticinin asli edim yükümlülükleri arasında düzenlenmiş buna karşılık alıcının da sözleşme konusu ürünün zilyetliğini devralma yükümlülüğünün bulunduğu kabul edilmiştir. Tarımsal üretim sözleşmeleri, küçük tarım işletmelerinin alıcı bulamama veya istenilen fiyatlarla ürünlerini satamama risklerini gidermeyi amaçlar. Yürürlükteki yönetmelikte, ürünün zilyetliğini devralma yükümlülüğüne ilişkin bir hükme yer verilmiş değildir. Önceki yönetmelikte bu konuya da ilişkin bir hükme yer verilmişti

2008 tarihli yönetmeliğin 4. maddesinin “c” bendinde alıcının bu yükümlülüğüne işaret edilmiştir. Anılan hüküm şu şekildedir: “Sözleşme ile belirlenen miktarın yalnızca alıcıya satılabileceği ve alıcının sözleşmeye uygun olarak belirtilen ürünü önceden belirlenen zaman takvimine uygun olarak satın almak zorunda olduğuna sözleşmede yer verilmesi zorunludur”.

Ürünün zilyetliğini devralma konusunda yürürlükteki yönetmelikte herhangi bir hüküm yer almadığından bu husustaki boşluğun tarafların iradesiyle tamamlanacağı sonucuna varılabilir.

Tarımsal üretimde kalite ve verimlilik ile girdiler arasında önemli ilişki vardır. Tarımsal girdiler, toprak, işgücü ve sermayeyi etkin hale getirir. Bitkisel üretimde, tohum, gübre, tarım ilacı, tarım alet ve maki-

³⁹ Yönetmeliğin 4. maddesinin “d” fıkrası şu şekildeydi: “Ürün bedelinin ödeme zamanı ve şekli, taksitli ödemelerde ödeme planına göre uygulanacaksa faiz oranlarının sözleşmede belirtilmesi zorunludur”. Ürünün fiyatının sözleşmenin kuruluşu sırasında belirlenememesi halinde ödemeye esas fiyatın veya fiyatlandırma yönteminin sözleşmede gösterilmesi zorunludur. Anılan hüküm, yönetmeliğin “n” bendine 2014 yılında eklenmiştir. Anılan hüküm şu şekildedir: “Üretici ve alıcı arasında belirlenen ürünün ödemeye esas fiyatının veya fiyatının tespitini sağlayacak fiyatlandırma yöntemi ile ödeme zamanının, sözleşmede gösterilmesi zorunludur”.

neleri, sulama ve tarımsal kredilerdir. Hayvansal üretimde de girdiler bitkisel üretimle paralellik arz etmektedir. Hayvansal üretimde başlıca girdiler, yem, ilaç, daimî olmayan çoban ücreti, veteriner ücreti, tohumlama ücreti, hayvan sigortası vb'dir.⁴⁰

Tarım Kanunu'nda ve yürürlükteki yönetmelikte üretimde kullanılacak girdilerle ilgili ayrıntılı bir hükme yer verilmemiştir. Ancak bir önceki yönetmelikte üretimde kullanılacak girdiler üç farklı fıkra da hüküm altına alınmıştı. Bu düzenlemede girdilerin finanse edilmesinde Uruguay Turu Tarım Anlaşması (UTTA)⁴¹ da hedeflenen tarımsal üretimin liberalleşmesi amacı doğrultusunda tarım girdilerinin sağlanması konusunda Devlet'in tekeli sona ermiş, sermaye-çiftçi ilişkisi kurulmaya başlamıştır.⁴²

Bir önceki yönetmeliğin 5. maddesinin 4. fıkrasının "e" bendinde sözleşmede yer alan girdiler, bunların fiyatı ve tutarı ve temin şekli ile ilgili bilgilere yer verileceğine işaret edilmiştir. Anılan fıkra hükmü şu şekildedir: *e) Üretim faaliyetlerinin başlangıcından ürünün teslimine kadar olan dönemlerde, her ürün ve üretim faaliyetlerinin kendi özellikleri gereği olarak, üretimin her evresinde gerekli olacak ana madde, yardımcı madde, malzeme ve teçhizat gibi girdilerin, nakdi avansın veya kredilerin; birim fiyatı, tutarı, temin şekli, teslimi, ödeme şekli ve zamanının, sözleşmede gösterilmesi gerekir. Anılan fıkra da girdileri hangi tarafın karşılayacağı belirtilmemiştir. Bu husus taraflarca sözleşmede belirlenecektir. Girdilerin ve nakdi avansın alıcı tarafından karşılanması halinde alıcı her türlü girdi ve nakdi avansın bu sözleşmeli üretimin yapılacağı yerin dışında kullanılamayacağı hususunun sözleşmede kararlaştırılmasını talep edecektir. Söz konusu husus bir önceki yönetmeliğin 5. maddesinin 4. fıkrasının "f" bendinde ifade edilmiştir.*

⁴⁰ Mecbure Aslan/İsmet Boz, "Doğrudan Gelir Desteğinin Tarımsal Amaçlı Kullanımını Etkileyen Faktörler" *Tarım Ekonomisi Dergisi*, C. 11, S. 2, s. 2005, s. 64.

⁴¹ Dünya Ticaret Örgütü (WTO) önderliğinde Uruguay Turu Tarım Anlaşması (UTTA), 1986 yılından başlayan uzun ve çetin pazarlıklar sonucunda, 1993 yılında imzalanabilmiş ve 1994 başından itibaren yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin de imzacı ülkeler arasında bulunduğu UTTA, "mukayeseli üstünlükler temelinde gelişen bir dünya tarım ticareti yapısı" meşruiyet temeli altında, tarımsal üretim ve ticaret koşullarının liberalize edilmesini hedeflemiştir: Aktaş/Altıok/Songur, s. 59.

⁴² Aktaş/Altıok/Songur, s. 60; Kılıç/Bor, s. 115; Teoman/Tartıcı, s. 172.

F. Tarımsal Üretim Sözleşmesinde Hasardan Sorumluluk

Sözleşmenin kurulmasıyla ifası arasında geçen dönemde tarımsal üretim sözleşmesine konu ürünün yok olması, değerinin azalması veya kötüleşmesi ihtimali ile karşılaşılabilmektedir. Tarımsal üretimin riskleri nedeniyle böyle bir ihtimal çoğu zaman taraflardan herhangi birinin sorumlu olmadığı sebeplerden kaynaklanır. Böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi halinde üreticinin ürünün teslimi borcundan kurtulup kurtulmayacağı, sözleşmenin karşı tarafının her durumda bedel ödemek zorunda olup olmadığı hususunun belirlenmesi gerekir. Borçlar hukuku alanında hasar⁴³ ve hasarın geçişi olarak adlandırılan bu problemin çözümü için Borçlar Kanunu'nun özel hükümler kısmında satım, eser sözleşmesi gibi birtakım sözleşmeler bakımından özel hükümler sevk edilmiştir.⁴⁴ Ürünün hasara uğraması halinde üreticinin ifa yükümlülüğünün devam edip etmeyeceği kanunla veya sözleşmeyle hangi tarafın maddi edim hasarına katlanmakla yükümlü kılındığına göre değişir. Maddi edim hasarı, taraflardan birinin kusuru olmayan bir sebeple borcu ifa edememesi halinde, (asli edim yükümlülüğünden ve tali edim yükümlülüğünden) borcundan kurtulmasını ifade eder.⁴⁵

Tam iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde maddi edim hasarının yanı sıra bedel hasarından söz edilir.⁴⁶ Bunun için maddi edim hasarının alıcıya geçmesi gerekir. Bedel hasarı, satıcının gereği gibi ifa yükümlüğünden kurtulmasına rağmen alıcının bedelin tamamını ödemek zorunda olmasını ifade eder.⁴⁷

Tarımsal üretim sözleşmesi bakımından hasarın geçişine ilişkin düzenlemeye Tarım Kanunu'nda veya ilgili yönetmelikte yer verilmemiş, sadece hangi sebeplerin mücbir sebep sayılacağı ve bu durumun ne şekilde çözüme kavuşturulacağının tarafların iradesine bırakıldığı hüküm altına alınmıştır (Yön. m.8/IV). Hasar, borçlunun edimini ifa

⁴³ Aral/Ayrancı, s. 115; Eren, s. 46; Gümüş, Özel Hükümler, s. 30; Kılıçoğlu, Özel Hükümler, s. 52. Serozan/Baysal/Sanlı, s. 151; Wenzel, s. 31.

⁴⁴ TBK m. 208'de satış sözleşmesinde yarar ve hasarın geçişi, TBK m. 483/I'de eser sözleşmesinde hasarın geçişi düzenlenmiştir.

⁴⁵ Aral/Ayrancı, s. 116; Eren, Özel Hükümler s. 49; Gümüş, Özel Hükümler, s. 31; Serozan/Baysal/Sanlı, s. 151; Wenzel, s. 31.

⁴⁶ Aral/Ayrancı, s. 117; Eren, Özel Hükümler s. 49; Serozan/Baysal/Sanlı, s. 151; Wenzel, s. 31.

⁴⁷ Aral/Ayrancı, s. 117; Eren, Özel Hükümler, s. 49; Serozan/Baysal/Sanlı, s. 152; Wenzel, 33.

etmeden önce, ifası gereken edimin zarar görmesi veya yok olmasını ifade eder. Bu zarar görme veya yok olmanın mutlaka mücbir sebepten kaynaklanması gerekmez, hasara neden olan olaylar değişiklik gösterebilir⁴⁸. Böyle olmakla birlikte tarımsal üretimde risk faktörlerindeki belirsizlikler nedeniyle hasarın çoğu zaman mücbir sebepten kaynaklandığı görülür. Hasara mücbir sebep teşkil eden bir halin sebebiyet vermesi durumunda taraflar anlaşarak alıcının ve üreticinin zararının hangi oranda karşılanacağını kararlaştırmış ve bu hususa sözleşmede yer vermiş olabilirler. Böyle bir durumda zararın tazmini bakımından sözleşmede belirtilen miktar esas alınır.

Tarımsal üretim sözleşmesinin konusunu tür borcu oluşturur. Tür borcu söz konusu olduğunda hasarın geçişi bakımından “nevi telef olmaz” prensibini göz ardı etmemek gerekir.⁴⁹ Tam iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde sözleşmenin konusunu tür borcu bir şey oluşturduğunda maddi edim hasarı satıcıdadır. Alıcı asli edimi veya onun yerine geçen tali edimi talep edebilir. Bu olasılıkta maddi edim hasarı satıcı da olduğundan bedel hasarından söz edilmez. Buradan hareketle taraflar tarımsal üretim sözleşmesinde hasarın geçişine ilişkin bir kural belirlerken bu hususu göz önünde bulundurmalıdır.

G. Tarımsal Üretim Sözleşmesinde Ceza Koşulu

Tarımsal üretim sözleşmesinde taraflardan her biri için edimlerin zamanında ve gereği gibi ifa edilmesi önem taşır. Üreticileri tarımsal üretim modeline yönelten hususlardan biri, gelecekte üretilmesi planlanan ürünlerin satın alınacağı garantisidir.⁵⁰

Sözleşmelerde yer alan ceza koşulu borcun gereği gibi ifasını sağlamayı amaçlar.⁵¹ Ceza koşulu TBK m. 179-182 arasında düzenlenmiştir.

⁴⁸ Kılıçoğlu, Özel Hükümler, s. 52.

⁴⁹ Aral/Ayrancı, s. 118; Gümüş, Özel Hükümler, s. 30; Serozan/Baysal/Sanlı, s. 157.

⁵⁰ Ürünlerin satın alınacağına ilişkin garanti içeren bir hükme yürürlükteki Tarım Kanunu’nda ve ilgili yönetmelikte yer verilmemiştir. Önceki Yönetmeliğin 5. maddesinin 4. fıkrasının “c” bendinde ise şu hükme yer verilmiştir: “Sözleşme ile belirlenen miktarın yalnızca alıcıya satılabileceği ve alıcının sözleşmeye uygun olarak belirtilen ürünü önceden belirlenen zaman takvimine uygun olarak satın almak zorunda olduğu” ifadesine sözleşmede yer verilmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır.

⁵¹ Furrer/Muller-Chen/Çetiner, 657; Kılıçoğlu, Genel Hükümler, s. 991; Larenz/Wolf, s. 203; Schlechtriem, s. 221.

TBK m. 179/I ve II 'de iki farklı ceza koşulu hüküm altına alınmıştır. Anılan hükme göre, *"Bir sözleşmenin hiç veya gereği gibi ifa edilmemesi durumu için bir ceza kararlaştırılmışsa, aksi sözleşmeden anlaşılmadıkça alacaklı ya borcun ya da cezanın ifasını isteyebilir. Ceza, borcun belirlenen zaman veya yerde ifa edilmemesi durumu için kararlaştırılmışsa alacaklı, hak-kından açıkça feragat etmiş veya ifayı çekincesiz olarak kabul etmiş olmadık-ça, asıl borçla birlikte cezanın ifasını da isteyebilir"*. İlk fıkrada seçimlik ceza koşulu ikinci fıkrada ise ifaya eklenen ceza koşulu hüküm altına alınmıştır. Ancak kanun hükmü emredici nitelikte değildir. Taraflar, borcun hiç veya gereği gibi ifa edilmemesi halinde ceza koşulunun, seçimlik ceza koşulu yerine ifaya eklenen ceza koşulu şeklinde olacağını kararlaştırabilirler. Yine bunun tam tersi de mümkündür. Taraflar borcun belirlenen zaman ve yerde ifa edilmemesi hali için ceza koşulunu kanundakinin aksine seçimlik ceza koşulu şeklinde kararlaştırabilirler.

Sözleşmede ceza koşuluna yer verilip verilmeyeceğine ve miktarına taraflar kendi iradeleriyle karar verirler,⁵² yine bunun gibi ceza koşulunun türüne de taraflar serbestçe karar verir. Bu haliyle ceza koşulu, koşula bağlı yan edim yükümlülüğü şeklinde nitelendirilir.⁵³

Tarımsal üretim sözleşmelerinde ceza koşuluna hangi durumlarda yer verileceği ve bunun miktarı Tarım Kanunu'nun 13. maddesinin "d" bendinde hüküm altına alınmıştır. Buna göre, *"tarımsal üretim sözleşmelerinde belirtilen mücbir sebepler haricinde sözleşme kapsamında üretilen ürünün alımından veya satımından vazgeçen üretici ya da alıcılar için ceza koşulu belirlenir. Ceza koşulu, alımından ya da satımından kaçınılan ürün miktarının sözleşmedeki bedelinin yüzde yirmisinden az ve yüzde ellisinden fazla olamaz. Et ve Süt Kurumunun taraf olduğu sözleşmelerde üretici için ceza koşulu bu bentte yer alan alt sınırdan daha az olarak belirlenebilir veya ceza koşuluna yer verilmeyebilir"*.

Aynı hükme Yönetmeliğin 13. maddesinin 2. fıkrasında yer verilmiştir. Anılan hükme göre taraflardan birinin ürünün alımından veya satımından kaçınması halinde ceza koşuluna başvurulacağı ifade edilmiştir. O halde ceza koşulu yalnızca borcun hiç ifa edilmemesi hali

⁵² Eren, s. 1323; Gümüş, Genel Hükümler, s. 1030; Larenz/Wolf, s. 203; Schlechtriem, s. 221.

⁵³ Eren, s. 1324; Gümüş, Genel Hükümler, s. 1031; Kılıçoğlu, Genel Hükümler, s. 994; Schlechtriem, s. 221.

için öngörülmüş, borcun gereği gibi ifa edilmediği veya zamanında ifa edilmediği durumlar için Tarım Kanununda ceza koşulu düzenlenmiştir.

Sözleşmede ceza koşuluna yer verilip verilmeyeceğini de iradi olarak karar veren taraflar bunun miktarını da serbestçe belirler. Ancak Tarım Kanunu'nda hangi hallerde ceza koşuluna başvurulacağı belirtildiği gibi ceza koşulunun oranı da kanunda belirtilmiştir. Taraflar sadece belirlenen oranlar dahilinde ceza koşulunu belirleyebilirler.

H. Tarımsal Üretim Sözleşmesine Konu Ürünlerin Sigorta Edilmesi

Tarımsal üretim kendisine özgü risk faktörlerini bünyesinde barındırır. Kuraklık, don gibi meteorolojik olaylar, bitki ve hayvan hastalıklarının verdiği zarar ile sosyo-ekonomik koşullar bunların başında gelir.⁵⁴ Tarımsal üretimin bu tür zararlar nedeniyle sekteye uğramasını engellemek için pek çok ülkede tarım sigortaları uygulanmaya başlamıştır.

Ülkemizde tarım sigortalarının yaygınlaşmasından önceki dönemde, çiftçilerin uğradığı zararın giderilmesi bakımından Devletin aktif bir rol üstlendiği görülür. Zarara uğrayan çiftçilere yapılan vergi indirimleri veya muafiyetleri, tarımsal kredilerin konsolide edilmesi, düşük faizli kredi verilmesi gibi yardımlar veya sağlanan muafiyetlerle çiftçinin uğradığı zararın en aza indirgenmesi amaçlanmıştır.⁵⁵ Tarım sektörünün geliştiği tüm ülkeler gibi ülkemizde de zaman içerisinde tarım sigortalarına ilişkin uygulama örnekleri görülmeye başlanmıştır,⁵⁶

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çetin, s. 58-65; Çiftçi, s. 526; Mürşit Işık/Arzu Kan, Türkiye'de Zorunlu Tarım Sigortalarının Uygulanabilirliği, *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, S. 2, 2007, s. 31; Uğur Başer/Mehmet Bozoğlu/Hüsrev Mennan, "Çiftçilerin tarım sigortası yaptırmalarını etkileyen faktörler", *Akademik Ziraat Dergisi*, S. 12, C. 1, 2023, s. 77.

⁵⁵ Devletin zarara uğrayan çiftçilere yönelik yardımı, vergi indirimi veya muafiyeti sağlamak, tarımsal kredileri konsolide etmek, düşük faizli kredi vermek veya üretime çeşitli şekillerde mali veya nakdi sübvansiyonlar ödenmesi vb. şeklinde olabilir: Çetin, s. 66.

⁵⁶ Türkiye'de tarım sigortaları ilk olarak, 1957 yılında Şeker Sigorta A.Ş'nin dolu sigortası yapmasıyla başlamış, 1959 yılında Başak sigorta A.Ş tarım sigortaları alanına girerek, dolu ve hayvan hayat sigortası yapmaya başlanmıştır: Çetin, s. 12; Işık/Kan, s. 31.

2005 yılında Tarım sigortaları⁵⁷ özel bir kanunla düzenlenmiş, Tarım Kanunu ve ilgili Yönetmelikle tarım sigortası zorunlu hale getirilmiştir.

Tarım Sigortaları Kanunu'nun tanımlar başlıklı üçüncü maddesinin "e" bendinde tarım sigortaları tanımlanmıştır. Anılan hükme göre; *"Tarım sigortaları: 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 1316 ilâ 1319 uncu maddelerinde belirtilen sigortalar ile bu Kanun kapsamına alınan sigortaları"* ifade eder.

6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun anılan hükümleri 6102 sayılı yürürlükteki Türk Ticaret Kanunu'na alınmamıştır. Bu nedenle Tarım sigortaları denilince yalnızca Tarım Kanunu'nda yer alan sigortalar kastedilir. Bu husus Yönetmeliğin 4. maddesinin "ş" bendinde tarım sigortaları tanımlanırken şu şekilde ifade edilmiştir. *"Tarım sigortaları: 14/6/2005 tarihli ve 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu kapsamına giren sigortalar"*.

Tarım Sigortaları Kanunu'nun 12. maddesi gereğince, sigorta yapılacak ürünlerin hangileri olduğu ve ürünlerin hangi risklere karşı sigortalanacağı Tarım Sigortaları Havuzu Yönetim Kurulu'nun teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca belirlenir. Günümüzde tarım sigortaları, bitkisel ürün sigortası, köy bazlı kuraklık verim sigortası, küçükbaş hayvan hayat sigortası, büyükbaş hayvan hayat sigortası, sera sigortası, kümes hayvanları hayat sigortası, su ürünleri hayat sigortası, arıcılık sigortası⁵⁸ şeklinde gruplandırılmıştır. Burada sayılan sigorta türlerinden bir kısmı hayat sigortası şeklinde isimlendirilmiş olsa da öğretide tarım ürünlerini konu alan tüm sigortaların mal sigortası olduğu ve gerçek zararın himaye edildiği savunulmuştur.⁵⁹ Anılan sigorta türleri primde ve hasar fazlasında Devlet desteğinden yararlanır.⁶⁰ yönetmeliğin 5. maddesinin 6. fıkrasına göre, *"Tarımsal üretim sözleşmesine tabi ürünlere veya üretim varlıklarına sigorta yaptırılması zorunludur. Tarım sigortalarının kapsamı ve şartlarına dair esaslar tarımsal üretim sözleşmesinde düzenlenir"*. Tarım Kanunu'nun 13. maddesinin "ç" bendinde benzer

⁵⁷ Anılan Kanun 14.06.2005 tarih ve 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu'dur.

⁵⁸ tarsim.gov.tr. (22.10.2023).

⁵⁹ Işıl Ulaş/İbrahim Bektaş, Ulaş Sigorta Hukuku, Birinci Cilt, Zarar Sigortaları-I, Ankara, Turhan Kitabevi, 9. Baskı, 2023, s. 488.

⁶⁰ Çiftçi, s. 528; Ulaş/Bektaş, s. 489.

bir ifadeye yer verilmiştir. Anılan hükme göre, *“Tarımsal üretim sözleşmesine tabi ürünlere veya üretim varlıklarına sigorta yaptırılması zorunludur. Bakanlık sözleşmenin tarafı olan kişiler için de ilave sigortaların yaptırılması şartını getirebilir”*.

Anılan düzenlemelerle tarım sigortası yapılması zorunlu kılınmıştır. Zorunlu sigortalar, kamu yararı ve üçüncü kişilerin korunması amacıyla zorunlu kılınmış sigortalardır⁶¹. Zorunlu sigortaların bu amacı sağlayabilmesi sigortanın sürekliliğinin sağlanmasıyla mümkün olur.⁶² Tarım kanunu m. 19/d’ye göre, *“Üreticilerin, üretim materyallerini ve ürünlerini sigorta ettirmelerini teşvik etmek üzere, sigorta prim bedellerinin bir kısmı Devlet tarafından karşılanır. Tarım sigortasından yararlanacak ürünler ile teminat altına alınacak riskler Cumhurbaşkanlığı tarafından belirlenir”*. Anılan hükümden de anlaşılacağı gibi tarım sigortası Devlet destekli sigorta⁶³ grubunda yer alır.

Tarım sigortaları her ne kadar zorunlu sigorta kapsamına alınmış devlet tarafından destekleniyor da olsa, ülkemizde henüz yaygın bir kullanıma ulaşmış değildir. 2023 Nisan ayında yapılan bir araştırmada üreticilerin %29’unun tarım sigortası yaptırmış, %71’inin tarım sigortası yaptırmadığı belirlenmiştir.⁶⁴

I. Tarımsal Üretim Sözleşmesi-Dava Şartı Arabuluculuk

Uyuşmazlıkların çözümünü hızlandırmak, mahkemelerin yükünü hafifletmek gibi amaçlarla pek çok ülkede uyuşmazlık çözüm yöntemleri benzer şekillerde düzenlenmiştir. Ülkemizde hukuk uyuşmazlıklarında arabuluculuk, 22.06.2012 tarihli 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ile hüküm altına alınmıştır. Kanuna farklı tarihlerde hükümler eklenerek güncel durumla uyum sağlanmaya çalışılmıştır. 2018 yılında Kanuna eklenen 18/A maddesiyle

⁶¹ Zorunlu sigortaları farklı görünümde ortaya çıkabilmekle birlikte, zorunlu sigorta ile amaçlananları şu şekilde sıralamak mümkündür: Milli servetin muhafazası, sosyal fayda ve emniyetin tesisi ve nihayet Belli bir rizikoya maruz kalanların korunması şeklinde sıralanabilir: Merih Kemal Omağ, Özel Sigorta Hukukuna Hâkim İlke ve Kurumlar (Tebliğ ve Makaleler), İstanbul, 2019, s. 144.

⁶² Işık/Kan, s. 34; Omağ, s. 403.

⁶³ Ulaş/Bektaş, s. 489.

⁶⁴ Sözü geçen araştırma ve araştırmanın sonuçları hakkında bkz. Başer/Bozoğlu/Mennan, s. 79 vd.

“Dava Şartı Olarak Arabuluculuk” hüküm altına alınmıştır. Doktrin- de kimilerince arabuluculuk kurumunun yapısına uygun düşmediği ifade edilen dava şartı arabuluculuk alanlarının kapsamı her geçen gün daha da genişlemektedir.⁶⁵ Dava şartı arabuluculuk veya zorunlu arabuluculuk şeklinde isimlendirilen bu modelde, tarafların dava yo- luna başvurmadan arabulucuya başvurması dava şartı olarak kabul edilir. Arabulucuya başvurmadan dava açılması halinde açılan dava, dava şartı yokluğu sebebiyle herhangi bir işlem yapılmadan, usulden reddedilir.⁶⁶ Ülkemizde en son dava şartı arabuluculuk kapsamına alı- nan uyuşmazlıklardan biri de tarımsal üretim sözleşmesinden doğan uyuşmazlıklardır.⁶⁷

Tarım Kanunu’nun 13. maddesinin “e” bendinde bu hususa işaret edilmiştir. *“Tarımsal üretim sözleşmesinden doğan davalarda arabulucuya başvurulmuş olması dava şartıdır. Bu uyuşmazlıklarda sözleşmeli üretim*

⁶⁵ 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu’nun 18/A mad- desinde ve 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu’nun 3. maddesinde, iş kazası ve meslek hastalığından kaynaklanan maddî ve manevî tazminat ile bunlarla ilgili tespit, itiraz ve rücu davaları ayırık olmak üzere, kanuna, bireysel ve toplu iş söz-leşmesine dayanan işçi ve işveren alacaklarıyla tazminatlarını konu alan davalar ile işe iade talebiyle açılan davalar ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 5/A maddesinde, yine aynı Kanun’un 4. maddesinde ve diğer kanunlarda belirtilen ticari davalardan, konusu bir miktar paranın ödenmesi olan alacak ve tazminat talepleri bağlamında, özel bir dava şartı yaratılmak suretiyle bazı istisnalar ge- tirilmiştir. Bu istisnalara ek olarak 28 Temmuz 2020 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan 7251 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Deği-şiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’a “Dava şartı olarak arabuluculuk” başlığı ile “73/A” maddesi eklenerek tüketici uyuşmazlıklarında da dava açılmadan önce arabulucuya başvurulmuş ol-ması dava şartı haline getirilmiştir.

⁶⁶ Ahmet M. Kılıçoğlu, Arabuluculuk Sözleşmeleri, Ankara, 2022, s. 33; Süha Tanrı- ver, “Dava Şartı Arabuluculuk Üzerine Bazı Düşünceler”, <http://earsiv.cankaya.edu.tr:8080/handle/20.500.12416/4655>, 2020, (111-142), s. 112, (18.10.2023); Ömer Ekmekçi/Muhammed Özkes/Murat Atalı/Vural Seven, Hukuk Uyuşmazlıkla- rında Arabuluculuk, Oniki Levha, İstanbul, 2019, s. 153-154.

⁶⁷ Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu’na eklenen 18/B maddesi ile dava şartı arabuluculuğun kapsamı genişletilmiştir. Anılan maddenin birinci fı- krası şu şekildedir: Aşağıdaki uyuşmazlıklarda, dava açılmadan önce arabulucuya başvurulmuş olması dava şartıdır: a) Kiralanan taşınmazların 2004 sayılı Kanun’a göre ilamsız icra yoluyla tahliyesine ilişkin hükümler hariç olmak üzere, kira ilişkisinden kaynaklanan uyuşmazlıklar. b) Taşınır ve taşınmazların paylaştı- rılmasına ve ortaklığın giderilmesine ilişkin uyuşmazlıklar. c) 23/6/1965 tarihli ve 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunundan kaynaklanan uyuşmazlıklar. ç) Komşu hakkından kaynaklanan uyuşmazlıklar. Tarım Kanunu’nun 13. Maddesi uyarınca Tarımsal üretim sözleşmesinden doğan uyuşmazlıklar dava şartı arabuluculuk kapsamına alınmıştır.

konusunda uzmanlık eğitimi almış olan arabulucular; bu eğitimi alanların bulunmaması durumunda diğer arabulucular görevlendirilir. Arabulucu, yapılan başvuruyu görevlendirildiği tarihten itibaren iki hafta içinde sonuçlandırır. Bu süre zorunlu hâllerde arabulucu tarafından en fazla bir hafta uzatılabilir. Bu bendin uygulanmasına ilişkin hususlar Tarım ve Orman Bakanlığının görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca çıkarılan yönetmelikte belirlenir”.

Arabuluculuk ihtiyari bir uyuşmazlık çözüm yoludur. Bu nedenle arabuluculuk sürecinin başlatılması, sürecin işlerlik kazanması ve sona erdirilmesi tarafların iradesine bırakılmıştır.⁶⁸ Ancak dava şartı arabuluculuk kapsamına alınan uyuşmazlıkların varlığı ve bunların kapsamının her geçen gün artması arabuluculuğun tarafların iradesine bağlı bir uyuşmazlık çözüm yolu şeklinde nitelendirilmesini güçleştirmektedir. Dava şartı arabuluculuk modeline karşı doktrinde pek çok eleştiri yöneltmiştir. Bu eleştirilerden bir kısmı dava şartı arabuluculuğun Usul Kanunumuzda yer alan bir takım temel ilkelerle bağdaşmıyor olduğuna ilişkindir.⁶⁹ Anılan modele ilişkin eleştirilerden bir diğeri ise, zorunlu arabuluculuğa konu edilen uyuşmazlıkların kamu düzeninden olmaması gerektiği yönündedir⁷⁰. Doktrinde bu alana örnek olarak tüketici hukukundan doğan uyuşmazlıklar gösterilir. Arabuluculuk suretiyle uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulmasında taraflardan her birinin karşılıklı görüşmelerde menfaatlerini savunabilecek durumda olması ve bu sayede optimal bir çözüme kavuşabilmesi amaçlanır. Doktrinde bu nedenle, arabuluculuğa konu edilen uyuşmazlığın özellikle malî açıdan taraflar arasında büyük ölçüde bir eşitsizliğin bulunmadığı menfaat ilişkilerinden kaynaklanmış olması gerektiğine işaret edilmiştir.⁷¹ Bunların yanı sıra dava şartı arabuluculuk kurumuna yöneltilen biri de söz konusu kurumun varlığı nedeniyle hak arama özgürlüğünün sınırlandırıldığı adaleti sağlama görevinin devlete ait olması kuralının zedelendiği yönündedir⁷².

⁶⁸ Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven, s. 28; Kılıçoğlu, Arabuluculuk, s. 33; Tanrıver, s. 112; Barış Toraman, “İflâs Davasının Arabuluculuğa Elverişli ve Dava Şartı Arabuluculuk Kapsamında Olup Olmadığı Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 28, S. 3, 2020, s. 1028.

⁶⁹ Arabuluculuğa başvuru zorunluluğunun gerçek bir dava şartı olmadığı yönünde açıklamalar için bkz. Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven, s. 153-154.

⁷⁰ Tanrıver, 122; Toraman, s. 1036.

⁷¹ Tanrıver, s. 121.

⁷² Kılıçoğlu, Arabuluculuk, s. 33. Benzer nitelikteki eleştiriler için bkz. Kılıçoğlu, Arabuluculuk, s. 33-35.

Tarımsal üretim sözleşmesinin bir tarafını üreticiler, diğer tarafını ise alıcılar oluşturur. Gelecekte üretilecek bir ürünün bedeli karşılığında alımından daha karmaşık ilişkileri konu alan tarımsal üretim sözleşmesinde üretim yükümlülüğü üreticinin asli edim borcu olmakla birlikte, üretimin başarıya ulaşması için gereken girdi desteği, alıcı tarafından sağlanır. Bu nedenle tarımsal üretim sözleşmesinde çoğu zaman ekonomik bakımdan üstünlüğün alıcı tarafta olduğunu söylemek hatalı olmaz. Bu nedenle doktrinde savunulduğu gibi taraflar arasında mali eşitsizliğin bulunduğu diğer durumlar gibi tarımsal üretim sözleşmelerinin dava şartı arabuluculuğa uygun olmadığı savunulabilir.

Mevcut durumda dava şartı arabuluculuk kapsamında yer alan tarımsal üretim sözleşmesinden doğan uyuşmazlıkların uzman arabulucular eliyle çözüme kavuşturulması isabetli bir çözümdür. Tarımsal üretim sözleşmesi kendisine özgü bir sözleşmedir. Bu yönüyle isimli sözleşmelerden pek çok açıdan ayrılır. Nitekim bu durum göz önünde bulundurularak Tarımsal Üretim Sözleşmesinden Doğan Hukuk Uyuşmazlıklarına İlişkin Arabuluculuk Yönetmeliği⁷³'nin 5. maddesinin 1. fıkrasında Tarım Kanunundaki düzenlemeye paralel biçimde tarımsal üretim sözleşmesinden doğan uyuşmazlıkların arabulucular vasıtasıyla çözümünde önceliğin bu alanda yetişmiş uzman hukukçulara bırakılması gerektiğine işaret edilmiştir.

J. Tarımsal Üretim Sözleşmesinden Cayma ve Tarımsal Üretim Sözleşmesinin Feshi

Sözleşmeden cayma ve sözleşmenin feshi, borçlandırııcı sözleşmelerin yenilik doğuran bir beyanla sona erdirilmesini konu alır. Yönetmelikte tarımsal üretim sözleşmesinin bu yolla sona erdirilebileceği hüküm altına alınmıştır. Cayma hakkı, kurulmuş olan bir sözleşmeyi hiçbir gerekçe göstermeksizin ve tazminat ödeme yükümlülüğü olmaksızın sona erdiren bozucu nitelik doğuran bir haktır.⁷⁴ Bu yönüyle, sözleşmeyi kurmaya yönelik irade beyanının geri alınmasını ifade

⁷³ Anılan yönetmelik, 01.09.2023 tarih, 32296 sayılı Tarımsal Üretim Sözleşmesinden Doğan Hukuk Uyuşmazlıklarına İlişkin Arabuluculuk Yönetmeliği'dir.

⁷⁴ Murat Aydoğdu/Nalan Kahveci, Tüketici Hukuku Dersleri, Ankara, 2021, s. 389; Sezer Çabri, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi, Ankara, 2021, s. 448; Mehmet Demir, Kapıdan işlemlerde Tüketici Koruyan Geri Alma Hakkı, Ankara, 2003, s. 276

eden geri alma hakkından ayrılır.⁷⁵ Cayma hakkı, tek taraflı irade beyanını kullanılır. Yenilik doğuran hak şeklinde nitelendirilen cayma hakkı varması gereken bir irade beyanı niteliği taşır.⁷⁶ Maddenin başlığında her ne kadar tarımsal üretim sözleşmesinden caymadan söz edilmişse de metnin içeriğinde cayma hakkından söz edilmemiştir.

Madde başlığında sözü edilen ikinci hal, sözleşmenin feshidir. Yönetmeliğin 13. maddesinin 1. fıkrasına göre, *“herhangi bir sebep belirtmeksizin, taraflar sözleşmeyi karşılıklı uzlaşa ile feshedebilirler. Feshedilen sözleşmeler taraflarca on beş iş günü içerisinde il/ilçe müdürlüğüne bildirilir”*. Maddenin başlığında her ne kadar fesih hakkından söz edilse de hükmün içeriği feshin niteliği ile bağdaşmaz. Fesih hakkı, sürekli nitelikteki bir borç ilişkisinin tek taraflı bir beyanla ileriye etkili biçimde sona erdirilmesini konu alır.⁷⁷ Sözleşmenin feshinden söz edebilmek için taraflar arasında yapılan bir anlaşmaya ihtiyaç yoktur. Böyle bir anlaşma fesih hakkının niteliği ile de bağdaşmaz. Madde de sözü edilen sona erme hali, borç ilişkisinin tarafların iradesiyle sona erdirilmesini konu alan ikaledir.⁷⁸ Tarafların ikale yoluyla sözleşmeyi sona erdirecekleri hususuna da yönetmelikte yer verilmesine ihtiyaç yoktur. Sözleşme özgürlüğü ilkesi gereği taraflar böyle bir anlaşmayı istedikleri zaman yapabilirler.⁷⁹

DEĞERLENDİRME

Değişen iklim koşulları, artan dünya nüfusu, kaynakların daha etkin şekilde kullanılmasını gerektirmiştir. Değişen dünya düzenine uyum sağlayabilmenin yollarından biri de üretim yöntemlerinde değişikliğe gitmektir. Tarımsal üretim, kendisine özgü birçok risk fak-

⁷⁵ Aydoğdu/Kahveci, s. 391; Demir, s. 276; Honsell/Vogt/ Wiegand, s. 313; Karş. Geri alma hakkı ve cayma hakkı kavramlarının aynı anlama geldiği yönünde bkz. Çabri, s. 449.

⁷⁶ Aydoğdu/Kahveci, s. 395; Doktrinde yürürlükteki Tüketicinin Korunması Hakkında hüküm altına cayma hakkının hukuken sonuç doğurması için karşı tarafa yönetilmesinin yeterli olacağı görüşü kabul edilmektedir: Şebnem Akipek Öcal/ İlhan Kara, Tüketici Hukuku Ders Kitabı, 2023, s. 134.

⁷⁷ Demir, s. 272; Eren, s. 1410; Gümüş, Genel Hükümler, 1210; M. Kemal Oğuzman/M. Turgut Öz, Borçlar Hukuku Genel Hükümler C. I, İstanbul, 2023, s. 554.

⁷⁸ Mustafa Aksu, “Türk Borçlar Kanunu’nun Getirdiği Yeniliklerden İbra” *Yaşar Üniversitesi e-Dergisi*, S.8, 2013, s. 99; Eren, Genel Hükümler, s. 1408; Gümüş, 1175;

⁷⁹ Aksu, s. 99; Eren, Genel Hükümler, s. 1408; Gümüş, Genel Hükümler, 1175; Kılıçoğlu, Genel Hükümler, s. 118.

törünü bünyesinde barındırır. Tarımsal üretimi güçleştiren koşulların tümünü kontrol altına almak mümkün olmasa da söz konusu koşulların yarattığı zararı en aza indirmek mümkünüdür. Tarımsal üretim modeli yukarıda sözü edilen ihtiyaçlardan doğmuştur.

Üretim faaliyetinin gerçekleşmesinde birçok aktör rol alır. Bu nedenle tarımsal üretim sözleşmesi her ne kadar üretici ve alıcılar arasında kurulan bir hukuki ilişki olarak nitelendiriliyorsa da dikey bütünleşmelerle şekillenen tarımsal üretim modelinin tarımsal üretim sözleşmesi üzerindeki yansımalarını görmek mümkündür.

Tarımsal üretim modeli tarımsal üretim sözleşmesi ile hayat bulur. Anılan sözleşme, toplumsal ihtiyaçların yarattığı isimsiz sözleşmelerden biridir. Tarımsal üretim sözleşmesi, yalnızca alıcı ve satıcıların gelecekte üretilecek bir ürünün satışı konusunda anlaştıkları bir sözleşme değildir. Sözleşmenin tarafları her ne kadar üretici ve alıcı ise de devlet bu sözleşmenin gerek şekil gerek içeriğinin belirlenmesinde aktif bir rol oynar. Tarımsal üretim sözleşmelerinin hazırlanmasında Bakanlık tarafından hazırlanan tip sözleşmelerden yararlanılır. Yine söz konusu tip sözleşmenin asgari içeriği sözleşmeli üretimi konu alan bir yönetmelikle belirlenmiştir. Devletin tarımsal üretim sözleşmesine dahil, sözleşmenin hazırlanması aşaması ile sınırlı değildir. Tarım politikaları çok eski dönemlerden beri devlet eliyle yürütülmektedir. Neoliberal politikaların etkisiyle şekillenen tarımsal üretim modelinde devlet tarafından sağlanan destek, büyük ölçüde yerini özel teşebbüslerin desteğine bırakmıştır. Gelişmeler çoğunlukla bu yönde olmakla birlikte ülkemizde tarım üreticilerine sağlanan devlet desteği varlığını sürdürmektedir.

Tarımsal üretimin bünyesinde barındırdığı risklerle mücadele edebilmenin bir yolu da tarım ürünlerinin sigortalanmasıdır. Ülkemizde tarım sigortaları devlet destekli zorunlu sigortalardandır. Buna rağmen ülkemizde tarımsal ürünlerin sigortalanması hususunda bir geleneğin olduğundan söz edilebilmesi için biraz daha zamana ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Tarımsal üretim sözleşmesinden kaynaklanan uyuşmazlıkların uzun yargı süreçlerinin dışında bırakılması amacıyla, tarımsal üretim sözleşmesinden doğan uyuşmazlıklar dava şartı arabuluculuk kapsamına dahil edilmiştir. Tarımsal üretim sözleşmesinin tarafları arasında

varolan ekonomik eşitsizliğin arabuluculuk sürecinin işleyişinde birtakım problemlere yol açacağı yönündeki endişemiz bir kenara bırakılacak olursa; arabuluculuk sürecinin başarılı bir şekilde yürütülmesi konusunda en temel engel, bu alanda uzmanlık eğitimi almamış hukukçuların görev almasıdır.

Bu çalışma bize ülkemizde tarımsal üretimi konu alan düzenlemelerin bu alanda yaşanacak sorunların çözümünde yetersiz kalacağını göstermiştir. Sözleşmeli üretimi konu alan yönetmelik çok yakın bir tarihte güncellenmiş olsa da hala bünyesinde önemli eksiklikleri barındırmaktadır. Tarım ülkesi olarak nitelendirilen ülkemizde tarımsal üretim alanındaki ilişkileri sistematik bir şekilde düzenlemek, birden çok katmandan oluşan dikey bütünleşmeler nedeniyle, üreticilerin mağdur olmalarını bir nebze olsun engelleyebilir. Tarımsal üretimin bünyesinden kaynaklanan birtakım risklerin engellenemeyeceği ancak bunlardan doğan zararın azaltılabileceği konusunda bir bilinç oluşturulabilirse bunun sonucundan üreticiler ve ülke tarımı kazançlı çıkacaktır.

Kaynakça

Kitaplar

- Antalya Gökhan Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C. V/1,1, Ankara, 2019.
- Aral Fahrettin/Hasan Ayrancı, Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, Ankara, 2023.
- Atamer Yeşim Sözleşme Özgürlüğünün Sınırlandırılması Sorunu Çerçevesinde Genel İşlem Şartlarının Denetlenmesi, İstanbul, 2001.
- Aydoğdu Murat/Nalan Kahveci, Tüketici Hukuku Dersleri, Ankara, 2021.
- Ayrancı Hasan/Sabure Paket, "Nitelikli Satış Sözleşmesi", *Selçuk Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 29, C. 2, 2021.
- Çabri Sezer Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi, Ankara, 2021.
- Demir Mehmet Kapıdan işlemlerde Tüketici Koruyan Geri Alma Hakkı, 2003.
- Ekmekçi Ömer/Muhammed Özkes/Murat Atalı/Vural Seven, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk, Oniki Levha, İstanbul, 2019.
- Eren Fikret Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara, 2019, s. 319; M. Alper Gümüş, Borçlar Hukukunun Genel Hükümleri, Ankara, 2021.
- Fikentscher Wolfgang/Andreas Heinemann, Schuldrecht, 10.Auflage. Berlin: de Gruyter Lehrbuch, 2006.
- Furrer Andreas/Markus Muller Chen, Bilgehan Çetiner, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, 2021.
- Gümüş M. Alper Borçlar Hukukunun Genel Hükümleri, Ankara, 2021.

- Gümüş M. Alper, *Özel Hükümler-Kısa Ders Kitabı*, 2017.
- Honsell Heinrich/Nedim Peter Vogt/Wolfgang Wiegand, *Obligationenrecht I Art. 1-529*, Basel, 2011.
- Kılıçoğlu Ahmet M. *Arabuluculuk Sözleşmeleri*, Ankara, 2022.
- Kılıçoğlu Ahmet M. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Ankara, 2022.
- Kılıçoğlu Ahmet M. *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, Ankara, 2023.
- Larenz Karl/Manfred Wolf, *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, C.H Beck Verlag, München, 2004.
- Oğuzman M. Kemal/M. Turgut Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler C. I*, İstanbul, 2023.
- Öcal Şebnem Akipek/İlhan Kara, *Tüketici Hukuku Ders Kitabı*, 2023.
- Özbilen Arif Barış *Sözleşmelerin Şekli ve Şekil Yönünden Hükümsüzlüğü*, İstanbul, 2016.
- Schlechtriem Peter *Schuldrecht Allgemeiner Teil*, 5. Auflage, Mohr-Siebeck Verlag, Tübingen, 2005.
- Schmidt Rolf *Bürgerliches Gesetzbuch Allgemeiner Teil*, Bremen, Rolf Schmidt Verlag, 2004.
- Serozan Rona/Başak Baysal/Keremcem Sanlı, *Borçlar Hukuku Özel Bölüm*, İstanbul, 2018.
- Ulaş Işıl/İbrahim Bektaş, *Ulaş Sigorta Hukuku, Birinci Cilt, Zarar Sigortaları-I*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2023.
- Wenzel Henning, *Schuldrecht Besonderer Teil I*, 3. Baskı, Rolf Schmidt Verlag, 2004.
- Yavuz Cevdet/Faruk Acar/Burak Özen, *Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, İstanbul, 2022.

Makaleler

- Aksu Mustafa "Türk Borçlar Kanunu'nun Getirdiği Yeniliklerden İbra" *Yaşar Üniversitesi e-Dergisi*, S.8, 2013.
- Aktaş Erkan/Metin Altıok/Mehmet Songur, "Farklı Ülkelerdeki Tarımsal Destekleme Politikalarının Tarımsal Üretim Üzerine Etkisinin Karşılaştırmalı Analizi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 4, 2015.
- Aslan Mecbure/İsmet Boz, "Doğrudan Gelir Desteğinin Tarımsal Amaçlı Kullanımını Etkileyen Faktörler" *Tarım Ekonomisi Dergisi*, C. 11, S. 2, s. 2005.
- Aydın Bahadır, "Tarımsal Sözleşmeli Üretim Modeli", *Ekonomik Yaklaşım*, C. 18, S. 65, 2007.
- Başer Uğur/Mehmet Bozoğlu/Hüsrev Mennan, "Çiftçilerin tarım sigortası yaptırımlarını etkileyen faktörler", *Akademik Ziraat Dergisi*, S. 12, C. 1, 2023.
- Çetin Bahattin, *Tarım Sigortaları*, Ankara, Nobel Yayınevi, 2007.
- Çiftçi Tuğba "Tarım Sigortalarının Devlet Tarafından Desteklenmesi ve Tarım Sigortaları Havuzu Sistemi", *Ankara Barosu Dergisi*, S. 4, 2014.
- Demirtaş Metin Vedat Gün, "Avrupa ve Türkiye'deki Biyokütle Enerjisi", *Celal Bayar Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 2007.

- Gedik Yasemin "Tarımsal Pazarlama: Faydaları, Zorlukları ve Stratejileri Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve", *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırma Dergisi*, C. 5, S. 1, 2023.
- Işık Mürşit/Arzu Kan, Türkiye'de Zorunlu Tarım Sigortalarının Uygulanabilirliği, *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, S. 2, 2007.
- Kılıç İlker/Özgür Bor, "Sözleşmeli Tarım, Devlet ve Hukuk", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 86, 2009.
- Okur Sinan Türk-İsviçre-Alman Hukukunda Eser ve Eser Teslim Sözleşmeleri: *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Tarihsel Gelişim, Kavram, Unsurlar ve Benzer Sözleşme Tiplerinden Ayırt Edilmesi, C. 14, 2019.
- Oktay Saibe "İsimsiz Sözleşmelerin Geçerliliği, Yorumu ve Boşlukların Tamamlanması", *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 2011.
- Omağ Merih Kemal, Özel Sigorta Hukukuna Hâkim İlke ve Kurumlar (Tebliğ ve Makaleler), İstanbul, 2019.
- Özçelik Ahmet/Ahmet Turan/Harun Tanrıvermiş, "Türkiye'de Tarımın Pazara Entegrasyonunda Sözleşmeli Tarım ve Bu Modelin Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı ile Gelir Üzerine Etkileri", *Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü*, Ankara, 1999.
- Rona Serozan "Culpa in Contrehendo, Akdin Müspet İhlali, Üçüncü Kişiyi Koruyucu Etkili Sözleşme Kurumlarının Ortak Temeli: Edim Yükümünden Bağımsız Borç İlişkileri", *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 2 S. 3, 1968.
- Tanrıver Süha "Dava Şartı Arabuluculuk Üzerine Bazı Düşünceler", <http://earsiv.cankaya.edu.tr:8080/handle/20.500.12416/4655>, 2020, (111-142), s. 112, (18.10.2023).
- Teoman Özgür/N. Barış Tartıcı, "Türkiye Tarımında Sözleşmeli Üreticilik-Kapitalist Dönüşümde Bir Halka Olabilir Mi?" *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 2, 2012.
- Toraman Barış, "İflâs Davasının Arabuluculuğa Elverişli ve Dava Şartı Arabuluculuk Kapsamında Olup Olmadığı Üzerine", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 28, S. 3, 2020.
- Topal Murat E./Işıl Topal, "Ürün Bitkilerinden Yenilenebilir Enerji Kaynağı Biyokütle Enerjisi Potansiyelinin Belirlenmesi: Afyonkarahisar İli Örneği (2006-2010)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 2012.